

Araştırma Makalesi/ Research Article

Esma Sultan'ın Hazine­dar Ustası Nesimisaba

Ayşe Şimşek*

(ORCID: 0000-0001-6006-2746)

Makale Gönderim Tarihi
20.10.2025

Makale Kabul Tarihi
27.03.2026

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Şimşek, A., “Esma Sultan’ın Hazine­dar Ustası Nesimisaba”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11/1 (Mart 2026): 628-672.

APA: Şimşek, A. (2026). Esma Sultan’ın Hazine­dar Ustası Nesimisaba. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 11 (1), 628-672.

Öz

Harem-i Hü­mâyun, eğitim dü­zeni ve kademeli terfi sistemi bulunan kurumsal bir yapıdır. Bu sistemde harem mensupları kalfalıktan ustalığa uzanan statülerle saray içinde görev dağılımı yapılmıştır. Bu yapı Osmanlı sarayında kadınların belirli ölçüde kariyer, statü ve idari sorumluluk kazanabildiğini göstermektedir. Haremde kadınların ulaşabildiği en üst görevlerden biri hazine­dar ustalık olup bu görev harem bürokrasisinin dü­zeni ve işleyişinde önemli bir yere sahipti. Nesimisaba’nın Esma Sultan nazarında idari ve siyasi açıdan etkin bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi’nde da­ğınık biçimde yer alan Nesimisaba’ya ilişkin belgeler bir araya getirilerek karşılaştırmalı okumalar yoluyla veriler arasındaki ba­ğlantılar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın temel bulguları Nesimisaba’nın ailesine dair bilgiler yanında haremdeki kariyeri, Esma Sultan üzerindeki siyasi etkisi ve bu etkisi nedeniyle onun yanından uzaklaştırılması, hazine­dar ustalığına terfi etmesi, elde ettiği servet ve gelir ağları, bunları esham gibi yatırımlarla de­ğerlendirmesi ve hayır faaliyetlerinde kullanmasıdır.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türkiye, ayse.simsek@medeniyet.edu.tr.
Assist. Prof. Dr., İstanbul Medeniyet University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Türkiye.

Nesimisaba'nın kariyeri, serveti ve hayır faaliyetleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde harem içindeki kadınların uygun şartlar oluştuğunda iktidara yakın hale gelebildiğini, iktidarın kırılmasını, kişiyi uzaklaştırılmaya da sürükleyebildiğini ve bununla birlikte iyi yönetilebilen bir süreçle statüsünün yükselebildiğini ve bu ünvanını koruyabildiğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, Osmanlı tarih yazımında giderek önemli hale gelen ikincil elitler, saraylı kadınların eylemliliği literatürüne ve harem kurumu çalışmalarına bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi, Hazinedar Usta, Nesimisaba, Esma Sultan, Vakfiye

Nesimisaba: Esma Sultan's Hazinedar Usta

Abstract

The Harem is an institutional structure with an educational system and a hierarchical promotion system. Within this system, members of the harem were assigned roles within the palace based on their status, ranging from apprentice to master. This structure demonstrates that women in the Ottoman palace could attain a certain degree of career advancement, status, and administrative responsibility. One of the highest positions women could attain in the harem was that of *head/chief treasurer of the harem* (hazinedar usta), a role that held significant importance in the organization and functioning of the harem bureaucracy. It is understood that Nesimisaba held an influential position in the eyes of Esma Sultan, both administratively and politically. Documents relating to Nesimisaba, scattered throughout the Presidential Ottoman Archives, were brought together and comparative readings were conducted to reveal the connections between the data. The main findings of this study include information about Nesimisaba's family, her career in the harem, her political influence over Esma Sultan and her subsequent removal from her side due to this influence, her promotion to treasurer, the wealth and income networks she acquired, her investment of these in instruments such as esham, and her use of them in charitable activities. When Nesimisaba's career, wealth, and charitable activities are evaluated as a whole, it shows that women in the harem could become close to power when the right conditions arose, that power was fragile and could lead to a person's removal, and that when the process was well managed, her status could rise and she could maintain her title. In this respect, the study contributes to the literature on secondary elites, the agency of court women, and studies on the harem institution, which are becoming increasingly important in Ottoman historiography.

Keywords: Ottoman History, *Hazinedar Usta*, Nasimisaba, Esma Sultan, *Waqfiyya*

Giriş

Nesimisaba Usta örneği haremde bir hiyerarşi ve disiplin mekanı olmasının yanında ekonomik kariyer ve gelir üretimi imkânı sunan bir alan olduğunu göstermektedir. Zira Nesimisaba, Esmâ Sultan'ın himayesinde haremdeki konumu sayesinde kayda değer bir birikim elde etmiştir. Bu birikimini de eshâm gibi finansal araçlara yönlendirerek uzun soluklu bir gelir ağı kurmuştur. Betül İpşirli Arğıt'ın saray mensubiyetinin ve himayesinin kadınların servet biriktirme kapasitesini artırdığı ve hayır yapmayı mümkün kılan servet sahibi bir kadın zümresinin oluşumuna zemin hazırladığı yönündeki tespiti,¹ Nesimisaba'nın hayatıyla uyum içerisinde. Bu çerçevede Nesimisaba haremde eğitim ve hizmet yönüne ek olarak servet üretimi ve kaynak yönetimini disipline eden ve bu faaliyetlere fırsat veren bir kurum olduğunu gösteren güçlü bir örnektir.

Nesimisaba'yı tarihsel olarak dikkat çekici kılan unsurlardan biri iktidar ilişkileriyle iç içe olmasıdır. Haremde üst düzey görevde bulunan bir kadının saray çevresiyle kurduğu ilişki ağı onu aynı zamanda politik gerilimlerin bir parçası hâline getirebilmekteydi. Nitekim Nesimisaba'nın, Esmâ Sultan üzerinde nüfuz sahibi olması sebebiyle saraydan uzaklaştırılması harem içi söylentiye indirgenemeyecek ölçüde siyasal bir mahiyet taşımaktadır. Nesimisaba'nın uzaklaştırılması harem kurumu içinde ortaya çıkan alternatif güç odaklarının merkezî otorite tarafından denetlenmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Nesimisaba'nın 1840'ta Esmâ Sultan'ın yanından uzaklaştırılması ve bir süre sonra hazine ustadası unvanıyla yeniden belgelerde görünmesi haremdeki üst düzey çalışanlara yönelik ahlaki bir yaptırıma işaret etmekle birlikte saray çevresinde oluşan nüfuz ağlarının denetlenmesine yönelik siyasî bir müdahaleyi aklı getirmektedir. Bu çerçevede Peirce, valide sultanlar başta olmak üzere sarayda nüfuz sahibi köle kökenli kadınların dahi sahip oldukları ilişki ağları aracılığıyla kamu yönetiminin farklı alanlarını etkileyebildiklerini belirtmektedir.² Nesimisaba'nın kariyeri ve siyasal süreçte yaşadıkları, bu yaklaşımı somut biçimde doğrulamaktadır.

¹ Betül İpşirli Arğıt, *Life After the Harem: Female Palace Slaves, Patronage and the Imperial Ottoman Court*, Cambridge, 2020, s. 200.

² Leslie Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, İzmir, 2022, s. 254-255.

Nesimisaba'nın servetini hayır faaliyetleri yoluyla kamusal alana aktarabilmesi onu daha tanınır kılmaktadır. Burada patronaj/hamilik kavramı belirleyici bir analitik çerçeve sunmaktadır. Zira Osmanlı sarayında hayır faaliyetleri temel olarak sevap kazanma ve sadaka/infak yükümlülüğünün yerine getirilmesi gibi dini saiklerle yapılsa da mimari hamilik aynı zamanda bağış yapan kişi adına kamusal alanda prestij kazandırmaktadır.³ Bu bağlamda Nesimisaba'nın vakfiye yoluyla para vakfetmesini yahut kamusal bir eseri yani çeşmeyi tamir ettirmesini hayırseverliği ile birlikte harem mensubu bir kadının kamusal alanda iz bırakma biçimi olarak okumak mümkündür. Nesimisaba'nın köle/cariye kökenli bir saray mensubu olması ayrıca önemlidir. Harem kadınlarının önemli bir kısmının köle kökenli olması, hayır faaliyetlerini etkileyen özel şartlar üretmiştir. Harem kariyeri ve saray desteği bu kadınlara servet, statü, ilişki ağı kazandırmış, ailelerinin ve dolayısıyla mirasçılarının olmayışı servetin hayır faaliyetlerine yönelmesini teşvik etmiştir. Nesimisaba'nın vakfiyesi de bu genel manzara içinde, harem kökenli bir kadının ekonomik gücünün saray çevresi, dinî hizmetler ve hanedan sadakati üzerinden kurumsallaştırılmasına dair önemli bir örnektir. Ayrıca Nesimisaba kullanılabilir hale getirdiği çeşmeyle yaşadığı bölgenin ve çevrenin şehir dokusuna, toplumsal hizmet alanlarına ve dinî-kültürel yapılarına katkı sunmuştur.⁴

Esmâ Sultan'ın hayatında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılan Nesimisaba'nın ekonomik kazanımları, siyasi kişiliği, vakfiyesi ve tamir ettirdiği çeşmesi bu araştırmanın temel konusudur. Nesimisaba Usta'nın Esmâ Sultan'ın himayesinde oluşu ve haremdeki konumuyla arşivdeki tanınırlığı belirgin bir şekilde artmıştır. Bu durum hem Nesimisaba'nın hayatını hem de dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısını anlamaya katkı sağlamıştır. Araştırmanın yöntemi Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi kaynakları taranarak Nesimisaba'ya ilişkin verilerin tespiti, tasnifi ve tarihsel bağlamı içerisinde nitel analizi esasına dayanmaktadır. Literatürde Nesimisaba hakkında müstakil bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bununla birlikte araştırma konusunun kavramsal ve tarihî bağlamını doğru biçimde kurabilmek amacıyla hazinedar ustalar ile harem kurumu üzerine literatürde yer alan temel çalışmalara temas etmek yerinde olacaktır. Literatürde öne çıkan

³ Argıt, *Life After the Harem*, s. 200-201, 225.

⁴ Argıt, *Life After the Harem*, s. 200, 2005.

çalışmalar arasında özellikle Betül İpşirli Argıt'ın *Life After the Harem: Female Palace Slaves, Patronage and the Imperial Ottoman Court* adlı eseri sayılabilir. Bunun yanında Ali Akyıldız'ın harem teşkilatını ve valide sultan kurumunu ele aldığı *Haremin Padişahı Valide Sultan: Harem'de Hayat ve Teşkilat*⁵ adlı çalışması temel kaynaklar arasındadır. Bu araştırma Habibe Kazancıoğlu'nun "Cevrî Usta'ya Ait Bir Vakfiye"⁶ başlıklı makalesi ile hazine ustalarının vakfiyeleri konusunda ortak bir alanda buluşmaktadır. Kadınların sosyal ve ekonomik konumlarına ilişkin olarak Suraiya Faroqhi'nin *Stories of Ottoman Men and Women*⁷ ve *Women in the Ottoman Empire: A Social and Political History* adlı eserleri harem çevresindeki kadınların gündelik hayatına dair önemli veriler sunmaktadır. Suraiya Faroqhi'nin agency/eylemlilik yaklaşımı, Osmanlı kadınlarını kararları erkeklerce belirlenen kişiler olmaktan ziyade kendi hayat şartları içinde hareket alanı üretebilen, ilişki ağlarını yönetebilen, servet ve mülkiyet üzerinde tasarrufta bulunabilen ve toplumsal sonuç doğuran tercihler yapabilen tarihsel özneler olarak okumayı amaçlar.⁸ Nesimisaba örneği bu profile güçlü biçimde uyar. Harem hiyerarşisi içinde yükselmesi, Esmâ Sultan çevresinden siyasi sebeplerle uzaklaştırılmasına rağmen yeniden terfi ederek güç ve itibarını sürdürebilmesi, ekonomik imkânlarla erişip bunları yönetebilmesi ve hayır eserleri üzerinden kamusal tanınırlık üretmesi onun şartlar içinde stratejik biçimde hareket eden eylemli bir fail olduğunu gösterir. Dolayısıyla Nesimisaba Faroqhi'nin agency/eylemlilik kavramını dönemsel olarak anlatır. Harem hiyerarşisi içerisinde kadınların siyasal etkisini inceleyen Leslie Peirce'nin *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*⁹ adlı eseri de literatürde dikkate değer çalışmalar arasında yer almaktadır.

⁵ Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan Harem'de Hayat ve Teşkilat*, İstanbul, 2017.

⁶ Habibe Kazancıoğlu, "Cevrî Usta'ya Ait Bir Vakfiye", *Vakıflar Dergisi* 46, Aralık 2016, s. 83-96.

⁷ Suraiya Faroqhi, *Stories of Ottoman Men and Women Establishing Status, Establishing Control*, Eren Yayınları, İstanbul, 2002.

⁸ Suraiya Faroqhi, *Women in the Ottoman Empire: A Social and Political History*, I. B. Tauris, London, 2023, s. 2.

⁹ Peirce, *a.g.e.*, s. 254-255.

Nesimisaba'nın Hayatı

Saraylı cariyelerle ilgili mevcut kayıtlar onların yaşamlarının belirli yönlerinden haberdar olmayı mümkün kılmaktadır. Ancak doğum tarihleri, kökenleri, asıl isimleri, saraya gelmeden önceki hayatları, köle olarak ne zaman ve nasıl getirildikleri, hizmet süreleri ve çırağ edilme tarihleri genellikle belirtilmemektedir. Resmi kayıtlar, doğası gereği belirli standartlara bağlı olarak oluşturulduğundan incelenen konular, kurumsal çerçevede belirlenen kriterler doğrultusunda şekillendiği için bazı hususlarda sınırlı veriler sunmakta ve kimi durumlarda tamamen sessiz kalmaktadır. Bu sebeple kapsamlı analizler için tamamlayıcı kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁰

Sultan I. Abdülhamid'in kızı Esmâ Sultan'ın hazine dar ustası olarak görev yapan Nesimisaba harem mensubudur. Sadece saray içindeki hizmetiyle değil, aynı zamanda sahip olduğu idari sorumlulukları ve ekonomik katkılarıyla dikkat çeken bir kişidir. İlk eşham hissesini aldığı 1809 tarihli kayıt dikkate alınırsa doğum tarihinin 1800'den önce olduğu varsayılabilir (22 Recep 1224 / 2 Eylül 1809).¹¹ Nesimisaba'nın asıl ismi hakkında herhangi bir kayda ulaşılamamakla birlikte Osmanlı sarayına gelen kızların yeni isimlerle adlandırıldığı bilinen bir husustur.¹² Yeni isimlerin, cariyelerin eski kimliklerinin izlerinden azade olarak yeni hanelerine alışmalarını kolaylaştırma ve yeni kimliklerinin benimsenmesini sağlama gibi işlevleri bulunmaktadır. Bu bağlamda yeni isim alma bir nevi kölelikten saraylılığa geçişin ilk adımıdır.¹³

Osmanlı belgelerinde Maria gibi isimler yerine Hatice, Ümmügülsüm, Emine, Safiye, Saliha,¹⁴ Rukiye gibi İslam kültürüne ait adlarla karşılaşmak daha olasıdır. Bununla birlikte cariyelere daha çok çiçeklere, hayatın estetik ve zevk unsurlarına ya da güzellik kavramına atıfta bulunan isimler verilmiştir.¹⁵ Dolayısıyla isimlendirme cariyelerin kimlik

¹⁰ Betül İpşirli Arğıt, *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. yüzyıl*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2022, s. 38-39.

¹¹ *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı*, TS.MA.e., No: 4358/1, 692 - 5.

¹² J. Mouradgêa D'Ohsson, *Tableau general de l'Empire Ottoman*, Cilt 7, Firmin Didot Freres Editeurs, Paris, 1824, s. 69.

¹³ Madeline C. Zilfi, *Women and Slavery in the Late Ottoman Empire*, Cambridge University Press, USA, 2010, s. 157; Arğıt, *Life After the Harem*, s. 65.

¹⁴ Akyıldız, *a.g.e.*, s. 168.

¹⁵ Faroqhi, *Stories of Ottoman Men and Women*, s. 248.

ve statülerinin Osmanlı saray kültürünün değerler sisteminde yeniden inşasının başlangıç aşamasını yansıtmaktadır. Cariyeler saraya geldiklerinde güzellikleri veya karakterleri dikkate alınarak onlara isimler verilirdi. Diğerleri tarafından kolay ezberlenmesi için isimleri bir kağıda yazılır ve iğne ile üzerlerine tutturulurdu. Genelde Çeşm-i ferâh, Hoşnevâ, Handerû, Ruhisâr, Neşeyâb gibi Farsça isimler seçilirdi.¹⁶ Harem-i Hümâyûn'da Farsça isimlere teveccüh hanedan üyelerinin isimlerine yansımış olsa da Arapça kökenli isimler de kullanılırdı.¹⁷ Nesimisaba ismi de nesîm ve sabâ kelimelerinin terkibinden oluşmaktadır. Arapça kökenli bir kelime olan nesîm, rüzgârın nefeslenmesi, hoş, aheste ve mülâyim esmesi, latîf¹⁸ hafif esen, gönül okşayan rüzgâr manalarına gelir.¹⁹ Sabâ ise süreyya yıldız kümesi ile büyük ayı takım yıldızı arasından doğarak esen bir rüzgâr türüdür.²⁰ Sabahın erken vakitlerinde estiğinden seher rüzgârı da denmiştir.²¹ Klasik şiir geleneğinde nesîm, sabah vaktinde esen yumuşak ve hafif rüzgârı, baharda bağ, bahçe ve çimenliklerde hissedilen hoş esintiyi ifade etmektedir. Kasidelerde cömertlik, lütuf, merhamet rüzgârı olarak da vasıflandırılır. Nesîm ile sabah vakti arasındaki ilişki divanlara yansımıştır. Nesîm-i subh, nesîm-i seher, nesîm-i sabâh tamlamaları en sık karşılaşılanlardır. Sabah vakti esen rüzgârın özellikleri arasında dünyayı yenilemesi, hayat bahşetmesi ve güzel koku taşıması sayılmaktadır.²² Netice olarak nesîm ve sabâ benzer özelliklere sahip rüzgâr türleridir.²³ Osmanlı sarayında isimlendirme geleneğine uygun

¹⁶ Ahmed Akgündüz, *İslam Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2006, s. 289.

¹⁷ Akyıldız, a.g.e., s. 168.

¹⁸ Mütercim Asım Efendi, *el-Okyânûsu'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhîr: Kâmûsü'l-Muhîr Tercümesi*, çev. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı, İstanbul, 2013, s. 5218; İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2006, s. 1285.

¹⁹ Gencay Zavotçu, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, Umuttepe Yayınları, İzmit-Kocaeli, 2018, s. 516-517.

²⁰ Mütercim Asım Efendi, a.g.e., s. 5831-5832.

²¹ Yasemin Yaylalı, "Pervin-i İ'tisâmînin Bir Şiirini Mazmun ve İmajlar Yönünden Değerlendirme", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2 (2021), s. 366.

²² Belde Aka, *Divan Şiirinde Rüzgâr*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana, 2015, s. 29-30.

²³ Yaylalı, a.g.m., s. 366.

olarak Nesimisaba'ya nesim ve saba isimlerinin terkihi ile oluşan estetik ve güzel anlama sahip olan bu ismin verildiği anlaşılmaktadır.

Nesimisaba'nın vakfiyesinde ve esham tevcihi belgelerinin büyük kısmında babasının ismi Abdullah olarak geçmektedir.²⁴ Osmanlı toplumunda bireyler çoğunlukla baba adıyla anılmaktadır. Bu çerçevede köle statüsünün kimlikte görünür kılınması amacıyla erkek kölelerin "bin Abdullah" (Abdullah'ın oğlu), kadın kölelerin ise "bint Abdullah" (Abdullah'ın kızı) şeklinde adlandırılması yerleşik bir uygulamadır.²⁵ Ayrıca belgelerde Nesimisaba'nın Osmanlı bürokrasisinde görev almış kardeşi Süleyman Hurşid Efendi'nin hemşiresi olduğundan bahsedilmiştir. Süleyman Hurşid Efendi Osmanlı devlet teşkilatında *rütbe-i sâniye* derecesine sahip bir makamda bulunmuş²⁶ ve bir dönem Surre Eminliği görevini yürütmüştür.²⁷

Nesimisaba'nın şahsi hayatına dair belgeler ona bağlı bazı hizmetkârlar ve cariyeler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bunlar arasında kendisi tarafından azad edilen ve bazı kişisel eşyalarını vasiyet ettiği Gülze Kalfa isimli cariyesi yer almaktadır. Ayrıca azatlı olmayan ve satın alma belgesi bulunan Çerkes Fatıma isimli bir cariyesi de tespit edilmiştir. Vefatının ardından, Nergis, Rasândel ve Mâhicemâl isimlerinde üç cariyesinin Başağa İshak Ağa'nın bilgisi dahilinde Harem-i Hümayun'a gönderildiği kaydedilmiştir. Nesimisaba'nın terekesinde, hizmetinde bulunan ve maaşlarının ödenmesinden sorumlu olduğu çeşitli hizmetkarlar yer almaktadır. Bunlar arasında Salih Ağa, bağcivan, bağcivan yamağı, altıncı kadın, aşçı kadın, aşçı yamağı ve hizmetçi kadın gibi görevliler bulunmaktadır.²⁸ Nesimisaba'nın hayatına ve sosyal çevresine dair ipuçları sunan bu kişiler onun gündelik hayatının işleyişini ve sosyal çevresini göstermektedir.²⁹

Nesimisaba belgelerin büyük çoğunluğunda statüsü (cariyesi, hazinedarı, hazinedar ustası, hazinedar-ı esbak) değişmekle birlikte kalfa olarak nitelenmektedir.³⁰ Kalfa sarayda ve konaklardaki cariyeler için

²⁴ TS.MA.e., No: 4358/27-28, 692 - 31.

²⁵ Argıt, *Life After the Harem*, s. 65.

²⁶ TS.MA.e., No: 4358/27-28, 692 - 31; TS.MA.e., No: 4358/17, 692 - 21.

²⁷ *Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri* (11 - 39).

²⁸ TS.MA.e., No: 4358/53-69, 692 - 33.

²⁹ TS.MA.e., No: 692 - 33.

³⁰ TS.MA.e., No: 692 - 5.

kullanılmaktaydı. Acemi cariyeler yetiştirildikten sonra yükselerek kalfa olurlar ve güzelliklerine ve yeteneklerine göre hünkâr, kadın efendi, valide sultan, şehzade ve ikbal dairelerine dağılırlardı. Cariyelerin yetişmesinde birinci derecede rolleri bulunan kalfaların, bulundukları dairenin işlerinde ve haremın genel işlerinde görevleri vardı.³¹

Nesimisaba'nın harem teşkilatında özellikle esham hissesi beratları ve diğer belgelerin karşılaştırmalı okunmasıyla izlenebilen statü dönüşümü aşamalı bir yükseliş çizgisi ortaya koymaktadır. 1809-1816 arasındaki erken tarihli belgelerde³² Nesimisaba, "Esmâ Sultan'ın cariyelerinden Nesimisaba Kalfa" veya "Kalfa binti Abdullah" şeklinde geçmektedir. Bu ifade onun saray çevresine cariyeye kökenli olarak harem hizmet hiyerarşisinde kalfa düzeyine eriştiğini göstermektedir. 1821–1836 arasındaki kayıtlarda³³ statü ifadesi ağırlıkla "Esmâ Sultan'a tâbi Nesimisaba Kalfa" biçimini almakta burada *tâbi* vurgusu, onun şahsî kimliğini doğrudan Esmâ Sultan'ın hanesine bağlayan patronaj-himaye temelli kurumsal aidiyetin altını çizmektedir. 1260/1844 tarihinde ise ilk defa kritik bir eşik ortaya çıkar. Nesimisaba "Esmâ Sultan'ın Hazinedar Ustası Nesimisaba Kalfa" unvanıyla zikredilir.³⁴ Bu kayıt onun artık haremde mali-idarî düzenin merkezinde yer alan hazinedarlık makamına yükseldiğini göstermektedir. Bu dönüşümü takip eden 1262/1846 kaydında "Nesimisaba Usta" ifadesiyle³⁵ "usta" unvanının öne çıkması, kalfalıktan daha yüksek bir rütbeye geçişi ifade eder. 1265/1849 belgesinde ise açıkça "Hazinedar Ustası Nesimisaba Usta" olarak anılması,³⁶ hazinedarlık statüsünün kalıcılaştığını ve kurum içi prestijinin yerleştiğini düşündürür. 1270/1854 tarihli belgede "hazinedar-ı esbak" (eski hazinedar) kaydıyla birlikte "Nesimisaba Hanım binti Abdullah" tabiri görülür.³⁷ Hanım nitelemesi sosyal saygınlığının ve tanınırlığını ifade etmek üzere yazılmış olabilir.

³¹ M. Çağatay Uluçay, *Harem*, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1971, s. 142-143.

³² *TS.MA.e.*, No: 692 - 5; *TS.MA.e.*, No: 4358/2, 692 - 6; *TS.MA.e.*, No: 4358/3, 692 - 7.

³³ *TS.MA.e.*, No: 4358/4, 692 - 8; *TS.MA.e.*, No: 4358/5, 692 - 9; *TS.MA.e.*, No: 4358/6, 692 - 10; *TS.MA.e.*, No: 4358/7, 692 - 11; *TS.MA.e.*, No: 4358/8, 692 - 12; *TS.MA.e.*, No: 4358/9, 692 - 13; *TS.MA.e.*, No: 4358/10, 692 - 14; *TS.MA.e.*, No: 4358/11, 692 - 15; *TS.MA.e.*, No: 4358/12, 692 - 16.

³⁴ *TS.MA.e.*, No: 4358/13, 692 - 17.

³⁵ *TS.MA.e.*, No: 4358/15, 692 - 19.

³⁶ *TS.MA.e.*, No: 4358/16, 692 - 20.

³⁷ *TS.MA.e.*, No: 4358/17, 692 - 21.

1275/1858 tarihli kayıtlarda Nesimisaba'nın statüsü ikili bir şekilde yazılmıştır. Bazı belgelerde hâlâ “hazinedar ustası Nesimisaba Kalfa”, bazılarında “hazinedar ustası Nesimisaba Hanım” kullanımı sürer.³⁸ Bu durum belgelerin zaman içerisinde yazım/teamül değişikliğine uğramasına rağmen Nesimisaba'nın kimliğinin artık temelde hazinedarlık makamı ile tanımlandığını göstermektedir. 1280/1864'te yeniden “Nesimisaba Kalfa” şeklinde geçtiği görülmektedir.³⁹

Ceyb-i ve harc-ı hassa-i hümayun defterinde yer alan bir kayıta “Cennetmekan Esmâ Sultan'ın çamaşırcı (çameşuy) ustası Nesimisaba Kalfa” olarak belirtilmektedir. Araştırma esnasında görülen belgeler dikkate alındığında bu konuda birkaç olasılıktan bahsetmek mümkündür. Nesimisaba'nın çameşuy usta olarak zikredilmesi katip hatası olabilir. Zira bu bilgiye dair kesinlik arz eden başka bir belge bulunamamıştır (02 Rabiulahir 1286 / 12.07.1869).⁴⁰ 1871 tarihli belgede Esmâ Sultan'ın çamaşırcı ustası olarak Cezbieda Kalfa'nın adı geçmekte ve vefatı sonrasında ona tahsis edilen 625 kuruş ödeneğin durumu ele alınmaktadır (15 Zilkade 1287 / 06.02.1871).⁴¹ Tarihler dikkate alındığında Cezbieda'nın daha sonraki bir tarihte çameşuy ustası olarak yer almasına dair kayıt Nesimisaba'nın kısa bir süre öncesinde çameşuy ustalığı yapmış olabileceği ihtimalini kesin biçimde ortadan kaldırmamaktadır. Bir diğer ihtimal ise Nesimsaba Kalfa isimli farklı bir kişinin yani isim benzerinin olabileceğidir. Nesimisaba'nın Esmâ Sultan'ın çamaşırcı ustalığını yaptığı mevcut belgeler ışığında kesinlik kazanmamaktadır. Nesimisaba'nın vefatının ardından düzenlenen muhallefât belgeleri içerisinde Esmâ Sultan'ın hazinedar ustası olarak Fındıklı'daki konağında yaşarken vefat eden Bezmisaba isimli başka bir cariyeye ait belgeler de yer almaktadır. Bezmisaba isminin sehven yazıldığına dair bir işaret bulunmamakta ve bu isim kayıtlarda birden fazla yerde geçmektedir.⁴² Bu bağlamda, Esmâ Sultan'ın Bezmisaba adlı

³⁸ TS.MA.e., No: 4358/18, 692 - 22; TS.MA.e., No: 4358/19, 692 - 23; TS.MA.e., No: 4358/20, 692 - 24; TS.MA.e., No: 4358/21, 692 - 25; TS.MA.e., No: 4358/22, 692 - 26; TS.MA.e., No: 4358/23, 692 - 27.

³⁹ TS.MA.e., No: 4358/24, 692 - 28.

⁴⁰ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri, No: 361 -.

⁴¹ İrade Dahiliye, No: 627 - 43604.

⁴² TS.MA.e, No: 692 - 33.

farklı bir hazinedar ustasının daha olduğu ve bu belgelerin içerisinde karıştığı sonucuna varmak mümkündür.

Nesimisaba'nın vefat tarihi tereke ve bazı masrafların müfredat kaydında 7 Recep 1285 / 24 Ekim 1868 olarak geçmektedir.⁴³ Bu tarih bir vasiyet belgesinde şu şekilde geçmektedir:

*Cennetmekân Esmâ Sultân hazretlerinin hazînedâr ustası olup seksen beş senesi Receb-i şerîfinin yedinci günü irtihâl-i dâr-ı bekâ eden Nesîmisaba Kalfa vasiyyeti üzere mersûme müşârûn ileyhânın da âzâdlı câriyelerinden Gülze Kalfa için eşyâ-yı metrûkeden ifrâz olunup kalfa-yı mûmâ-ileyhâya teslim olunmak üzere Salih Ağâ'ya teslim olunan eşyanın bir kıta defteridir.*⁴⁴

Harem ve Hazinedar Usta

Nesimisaba, I. Abdülhamid'in kızı Esmâ Sultan'ın hazinedar ustası olarak Osmanlı harem teşkilatı içinde idari sorumluluk üstlenen görevlilerden biridir. Harem, Fatih Sultan Mehmed döneminde kurumsal bir yapıya kavuşturulmuş ve devşirme sistemi çerçevesinde gelişen hiyerarşik bir terfi düzeni üzerine inşa edilmiştir. Bu sistemde, hanedan statüsü taşıyan haseki ve valide sultanlık makamları dışında, cariyelikten başlayıp ustalığa kadar uzanan kademeli bir yükselme sistemi vardı. Nesimisaba'nın hazinedar ustalığı söz konusu terfi düzeni içinde ulaşılan en üst yönetici görevlerden birini temsil eder. Ayrıca Harem-i Hümayun ile Enderun sistemi saray teşkilatında kadın ve erkek görevlilerin ortak bir idarî mantık ve kariyer sistemi içinde yetiştirildiğini söylemek mümkündür.⁴⁵ Bu bağlamda Nesimisaba'nın görevi, yalnızca Esmâ Sultan'a hizmet sunmaktan ibaret olmayıp, harem bürokrasisinin işleyişine dahil olan kurumsal bir statüyü yansıtmaktadır. Bu minvalde harem Osmanlı saray teşkilatında kadınların bireysel eğitiminde ve kariyer gelişiminde önemli bir yere sahipti. Hem hanedan mensupları hem haremde hizmet eden kadınlar bireysel kariyer gelişimlerini ve harem içerisindeki hiyerarşik konumlarını geliştirme imkanına ve hakkına sahiptiler. Harem, Sultan Süleyman'dan önce eski sarayda yer alırken Hürrem Sultan'ın yeni saraya yerleşmesiyle hünkâr

⁴³ TS.MA.e, No: 692 - 33.

⁴⁴ TS.MA.e, No: 692 - 33.

⁴⁵ Mehmet İpşirli, "Harem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt XIV, İstanbul, 1997, s. 135.

ikametgâhının temel birimi haline geldi. Bu süreç haremın teşkilatlanmasını ve işlevsel hale gelmesini beraberinde getirdi. 16. yüzyılın sonlarında hünkâr ailesinin sürekli sarayda bulunması nüfus artışıyla birlikte daha hiyerarşik bir yapının ve ek hizmet kadrolarının oluşumunu zorunlu kıldı.⁴⁶ Harem işlev ve düzen bakımından hanedan mensupları ve harem eliti, idari-eğitici kadro, hizmet sınıfı olan cariyeler olmak üzere üç gruptan oluşmaktaydı.⁴⁷ Harem-i Hümayun'un en yetkili kişisi olan Valide Sultan, haremın düzenini kethüda kadın ve hazinedar usta gibi üst düzey görevliler aracılığıyla yürütmekteydi.⁴⁸ Bu çerçevede Nesimisaba, haremın üst idari tabakasında yer alan nüfuz sahibi görevlilerden biridir.

Harem teşkilatında cariyelerin ulaşabilecekleri en üst rütbe ustalıktı. Bu mevkiye hizmette başarı gösteren ve yetkinliğiyle öne çıkan kadınlar yükselebilirdi.⁴⁹ Usta unvanı taşıyanlar padişahın olmak üzere valide sultan, saraydan ayrılmış sultanlar ve şehzadelerin dairelerinde de görev yaparlardı.⁵⁰ Bu usta sınıfları içinde hazinedar usta, harem hiyerarşisinde hem itibarı hem de sorumluluk alanı bakımından dikkat çeken bir görevdi. Usta (kalfa) sınıfındaki görevliler,⁵¹ çoğu zaman yirmi-otuz kişilik yardımcı ekipleriyle birlikte valide sultan, padişahın kadınları ve sultan kızlarına hizmet sunarlardı. Usta grupları, üstlendikleri görevi yansıtan bir sıfatla ve hizmet ettikleri kişiyi işaret eden bir unvanla anılırdı.⁵² Harem-i Hümayun'da ustaların görev alanları hazinedar usta, saray ustası, kilerci usta, kutucu usta, kâtibe usta, berber usta gibi vasıfları ile birbirinden ayrılırdı.⁵³ Hazinedar, çamaşırcı, çeşnigir, ibrikdar, kahveci, kutucu, kilerci gibi temel hizmet gruplarını temsil eden ustaların yanı sıra daha genel hizmetlerde görev alan vekil usta, hastalar ustası, külhancı usta ve saray usta gibi unvanlara sahip ustalar da vardı.⁵⁴

⁴⁶ Pierce, *a.g.e.*, s. 208-210.

⁴⁷ Pierce, *a.g.e.*, s. 215, 218-219.

⁴⁸ Akyıldız, *a.g.e.*, s. 149.

⁴⁹ Uluçay, *a.g.e.*, 2/132-133.

⁵⁰ T. Cengiz Göncü, *Harem ve Cariyelik*, TBMM Milli Saraylar, İstanbul, 2011, s. 158.

⁵¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, İstanbul, 1971, s. 786.

⁵² D'Ohsson, *a.g.e.*, 7/68; Fanny Davis, *The Ottoman Lady: a social history from 1718 to 1918*, New York, 1986, s. 6.

⁵³ Argıt, *Harem-i Hümayun Cariyeleri*, s. 64.

⁵⁴ Göncü, *a.g.e.*, s. 158.

Bu yapı, haremdeki uzmanlaşmış iş bölümü ile saray hiyerarşisinin işleyişini düzenleyen kurumsal bir sistemin varlığına işaret etmektedir.

Hazinedar kalfa olarak da isimlendirilen hazinedar usta⁵⁵ statüsü saraydaki ustalardan oluşan bölümlendirmelerin bir kısmını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Usta ve kalfa unvanları Osmanlı lonca teşkilatı ve diğer hiyerarşik örgütlenmiş yapılar içerisinde mesleki statüyü belirleyen kavramlardır ve mesleki eğitim ve uzmanlaşma sürecindeki aşamaları ifade etmektedir.⁵⁶ Padişaha hizmet edenler “hazînedâr usta-i şehriyârî”, “kahveci usta-i şehriyârî”, “berber usta-i şehriyârî” gibi ifadelerle valide sultanın ustalarından ayrılmakta ve daha yüksek maaş almaktaydılar.⁵⁷ Kadınefendi ve ikballerin dairelerinde usta unvanına sahip cariyenin olmaması bu unvanın yalnızca hanedana kan bağı ile bağlı olan harem üyelerine özgü bir istihdam uygulaması olduğu şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁸

Valide Sultan’ın maiyetinde çalışan iki önemli isim kethüda kadın (kâhya kadın) ve hazinedar ustaydı. Daha erken dönemlerde maaşlarına göre değerlendirme yapıldığında kethüda kadın’ın hazinedar ustaya göre daha üst bir konumda olduğu görülmektedir. 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren hazinedar usta kethüda kadından daha üst bir konuma yükselmiştir.⁵⁹ Nitekim II. Abdülhamid döneminde kâhya (kethüda) kadının Topkapı Sarayı’nda kalıp hazinedar ustanın Yıldız Sarayı’na getirilmesiyle daha üst bir mevkiye yükseldiği ifade edilmektedir.⁶⁰ Hazinedar ustaların sultan sarayında çalışan kadın görevliler arasındaki hiyerarşi içinde en yüksek mevkide olduğu bu dönemde yazılan hatıratlara yansımıştır.⁶¹

Hazinedar ustaları padişah kendisi seçerdi.⁶² Onların temel amacı padişahın takdirini kazanarak onun güvenini ve yakınlığını elde etmektir.⁶³ Tüm cariyelerin yönetiminden sorumlu olan hazinedar usta,

⁵⁵ Pakalın, *a.g.e.*, 1/786.

⁵⁶ Pierce, *a.g.e.*, s. 245.

⁵⁷ Akyıldız, *a.g.e.*, s. 149-151.

⁵⁸ Göncü, *a.g.e.*, 158.

⁵⁹ Akyıldız, *a.g.e.*, s. 152-157.

⁶⁰ Davis, *a.g.e.*, s. 4-5.

⁶¹ Leyla Hanım, *Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi*, İstanbul, 2000, s. 38.

⁶² Uluçay, *a.g.e.*, 2/132-133.

⁶³ Pakalın, *a.g.e.*, 1/786.

valide sultan, kadınefendi, şehzade ve sultanlardan sonra harem en etkili ismi olmuştu. Valide Sultan harem, hazinedar usta da cariyelerin başında görevlendirilmişti. Hazinedar ustalar görevlerini yerine getirirken kendilerine yardımcı olan hazinedar kalfalar ve acemi cariyelerden oluşan bir kadroya sahiptiler.⁶⁴ Nazik ve kibar tavra sahip olan hazinedar ustalar kendi içlerinde sınıflara ayrılmıştı. Başhazinedar, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci diyerek çağrılan ilk beş hazinedar diğer hazinedarlara göre daha önemli bir konumda yer almaktaydı.⁶⁵ Hazinedar ustaların sayıları değişkendi.⁶⁶

Hazinedar ustalar, Osmanlı saray teşkilatında harem hiyerarşisi içerisinde hem idari hem de saray içi düzenin sağlanması açısından kritik görevler üstlenmişlerdir. Kâhya (kethüda) kadının yardımcısı⁶⁷ olarak görev yapan hazinedar ustalar, tüm cariyelerin amiri konumundaki kâhya⁶⁸ kadına destek sağlamış ve saray içindeki organizasyonu yürütmüştür. Kâhya kadın, harem en yetkili amirlerinden biri olup, amirlik alameti olarak gümüş kaplı bir değnek taşımakta ve hünkâr dairesindeki çeşitli eşyaları mühürlemek için kullanılan mühr-i hümayun'u muhafaza etmekteydi.⁶⁹ Hazinedar ustalar, kâhya kadının yardımcısı olarak, saray içerisindeki düzenin sağlanmasına katkıda bulunmuş ve yönetim mekanizmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu çerçevede hazinedar ustalar, sultanların mührünü taşıma⁷⁰ yetkisine sahip olup, aynı zamanda haremdeki değerli eşyaların korunması,⁷¹ hazine anahtarlarının muhafazası ve hazineye dair işlemlerin yürütülmesinden⁷² sorumlu tutulmuşlardır. Bu sorumlulukları nedeniyle, hazinedar unvanı kendilerine verilmiş ve bu görevi icra eden kişilerin güvenilirliği, atamalarında temel kıstas olarak kabul edilmiştir.⁷³

⁶⁴ Göncü, *a.g.e.*, s. 158.

⁶⁵ Uluçay, *a.g.e.*, 2/132-133.

⁶⁶ Pakalın, *a.g.e.*, 1/786.

⁶⁷ D'Ohsson, *a.g.e.*, 7/69; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara, 2014, s. 137.

⁶⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 137.

⁶⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 137.

⁷⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 137.

⁷¹ Pakalın, *a.g.e.*, 1/786; Davis, *a.g.e.*, s. 4-5.

⁷² Pakalın, *a.g.e.*, 1/150, 786; Uluçay, *a.g.e.*, 2/132-133; Göncü, *a.g.e.*, s. 159.

⁷³ Pakalın, *a.g.e.*, 1/786.

Ayrıca, hazinedar kelimesinin karşılığının veznedar olduğu ve hazinedar ustalarının görevinin mabeyncinin göreviyle benzerlik gösterdiği ifade edilmektedir.⁷⁴ Hazinedar ustalar, Harem-i Hümayn'un levâzımını⁷⁵ ve ekonomik düzenini⁷⁶ takip etmek, padişahın elbiselerini hazırlamak⁷⁷ ve özel hizmetlerini yerine getirmek⁷⁸ gibi görevleri üstlenmiş, aynı zamanda saray protokolüne ilişkin işlemleri de yürütmüşlerdir. Saraydan başka bir mekâna seyahat eden padişaha ve beraberindekilere refakat ve nezaret etmiş,⁷⁹ hünkâr dairesinde padişahın emirlerini iletme ve nöbet tutma görevlerini yerine getirmişlerdir.⁸⁰ Sultanlar, kadın efendiler,⁸¹ ikballer ve şehzadelerin daire kalfalıklarında hizmet etme sorumluluğu⁸² bulunan hazinedar ustalar, aynı zamanda genç kalfaların eğitimiyle de ilgilenmişlerdir.⁸³ Yeni gelen cariyelerin eğitimi ve saray protokolüne uyum süreçleri, onların gözetimi altında yürütülmüş ve bu süreç, haremdeki disiplinin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır.⁸⁴

Hazinedar ustalar ayrıca Osmanlı diplomatik protokolünde de önemli bir yere sahip olmuş, yabancı devlet başkanlarının eşleri veya kızları için düzenlenen törenleri yönetmişlerdir.⁸⁵ II. Abdülhamid döneminde teşrifat içerisinde daha da büyük bir rol üstlenen hazinedar ustalar, devlet erkânının eşlerini sarayda ağırlamış ve protokol gereği bu misafirler hazinedar ustanın eteğini öperek saygılarını sunmuşlardır.⁸⁶ Hazinedar ustaların bir diğer kritik görevi ise, padişahın şifahi iradelerini harem içerisinde iletme olup, bu esnada saray gelenekleri gereği

⁷⁴ Leyla Hanım, *a.g.e.*, s. 38.

⁷⁵ D'Ohsson, *a.g.e.*, 7/69-70; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, 137; Argıt, *Harem-i Hümayun Cariyeleri*, s. 65.

⁷⁶ Davis, *a.g.e.*, s. 4-5.

⁷⁷ D'Ohsson, *a.g.e.*, 7/69-70; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 137; Argıt, *Harem-i Hümayun Cariyeleri*, s. 65.

⁷⁸ Göncü, *a.g.e.*, s. 159; Pakalın, *a.g.e.*, 1/786.

⁷⁹ D'Ohsson, *a.g.e.*, 7/69-70; Uluçay, *a.g.e.*, 2/132-133; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 137; Davis, *a.g.e.*, s. 4-5; Argıt, *Harem-i Hümayun Cariyeleri*, s. 65.

⁸⁰ Göncü, *a.g.e.*, 159; Pakalın, *a.g.e.*, 1/786.

⁸¹ Göncü, *a.g.e.*, 159; Pakalın, *a.g.e.*, 1/786.

⁸² Uluçay, *a.g.e.*, 2/132-133.

⁸³ Uluçay, *a.g.e.*, 2/132-133.

⁸⁴ Pakalın, *a.g.e.*, 1/786; Uluçay, *a.g.e.*, 2/132-133.

⁸⁵ Göncü, *a.g.e.*, s. 159; Pakalın, *a.g.e.*, 1/786.

⁸⁶ Göncü, *a.g.e.*, s. 161-163.

herkesin ayağa kalkması bir kaide olarak kabul edilmişti.⁸⁷ Tüm bu görev ve yetkiler, onların sadece harem içerisindeki idari düzenin sağlanmasında değil, aynı zamanda Osmanlı saray protokolü ve diplomatik ilişkilerde de etkili bir pozisyonda bulunduğunu göstermektedir.

Hünkâr çocuklarının doğumu gibi bazı önemli olaylar sonrasında harem mensuplarına ihsanlarda bulunulurdu.⁸⁸ Harem üyelerine tahsis edilen günlük maaşların (mevâcib) bireylerin statüsünü belirleyici bir unsur olarak değerlendirilirken⁸⁹ benzer şekilde hünkâr tarafından belli vesilelerle verilen ihsan⁹⁰ miktarlarının da harem içerisindeki hiyerarşik düzeni yansıttığı söylenebilir. Bazı hatıratlarda hünkârın zaman zaman hazinedarlar aracılığı ile de ihsanlarda bulunduğu anlatılmaktadır.⁹¹ Örneğin 1731 yılına ait bir arşiv kaydı “İhsanım olmuştur” diye başlamaktadır. İhsanda bulunulanlar arasında hazinedar usta da yer almaktadır. Hazinedar ustasının haremdeki konumu verilen ihsan miktarlarına göre kıyaslandığında önceki hünkâr III. Ahmed'in kızı ve yeni hünkâr I. Mahmud'un amcasının kızı olan Fatma Sultan ile aynı, kethüda kadın ve daye kadından aşağıda olduğu görülmektedir. Belgede haremdeki başkadına 60, ikinci kadına 50, üçüncü, dördüncü kadınlara toplamda 80, Fatma Sultan'a 20, daye kadına 30, kethüda kadına 30, saray ustasına 15, hazinedar ustaya 20, kadın diğer ustaya ve cameşuy ustasına 10 altın ihsan edildiği görülmektedir (29 Zilhicce 1143 / 5 07 1731).⁹² 18. yüzyılın ortalarına ait bu belgede hazinedar ustaya kethüda kadına nisbetle yakın ama daha az miktarda ihsanda bulunduğu görülmektedir. Bu durum henüz hazinedar ustanın bu dönemlerde daha alt bir rütbede olduğu anlamına gelmektedir. Aralarında Esmâ Sultan'ın da olduğu sultanlara ve Saray-ı Atik hademelerine yapılan ihsan miktarlarının belirtildiği bir belgede hademelere bire beş oranla 20/100 en yüksek kethüda (kâhya) kadına ihsanda bulunduğu görülmektedir (29.09.1238 / 9 Haziran 1823).⁹³ Dolayısıyla Esmâ Sultan döneminde

⁸⁷ Göncü, *a.g.e.*, s. 161-163.

⁸⁸ Ali Akyıldız, *Adile Sultan Müsriif, Mümin, Muin, Şair*, İstanbul, 2025, s. 28.

⁸⁹ Pierce, *a.g.e.*, s. 219.

⁹⁰ Argıt, *Harem-i Hümayun Cariyeleri*, s. 87.

⁹¹ Leyla Hanım, *a.g.e.*, s. 44.

⁹² *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri*, No: 2352 -.

⁹³ *TS.MA.e.*, No: 177/292-293, 114 - 24.

kethüda kadının hazinedar ustaya üstünlüğünün devam ettiğini söylemek mümkündür.

Esma Sultan'ın hizmetinde bulunan çeşitli görevliler olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Örneğin Esma Sultan'ın kurban bayramında harem ağalarına, teberdârân ve diğer hizmetkarlarına ihsan miktarlarını açıklayan belge bu yapıyı ortaya koymaktadır. Söz konusu belgede Esma Sultan'ın ihsanlarının dağıtıldığı görevliler arasında baş kapıgulamı ağa, üçüncü ağa, teberdârân kethüdası, imam efendi, arabacıbaşı, aşçıbaşı ve kandilci gibi isimler yer almaktadır. Belgeye göre en yüksek ihsan yirmişer kuruş ile baş kapıgulamı ağaya ve üçüncü ağaya verilmiş, kalfasına ise on kuruş ihsan edilmiştir. Toplamda tüm hizmetkârlarına takdim edilen ihsan miktarı altı yüz seksen dört kuruş olarak kaydedilmiştir. Ancak kalfanın ismi ve niteliği bu belgede belirtilmemektedir (9 Zilhicce 1217 / 2 Nisan 1803).⁹⁴ Nesimisaba'nın Esma Sultan'ın kalfası olarak geçtiği ulaşılabilen en erken tarihli arşiv kaydı ise Tırhala, Eğriboz, İnebahtı ve Mora Mukataası esham hissesinin kendisine tevcih edildiği (22 Recep 1224 / 2 Eylül 1809) tarihli belgedir.⁹⁵ Dolayısıyla, söz konusu iki belge arasında altı yıllık bir zaman farkı bulunmaktadır. Bu durum 1803 tarihli ihsan belgesinde ismi belirtilmeyen kalfanın Nesimisaba'dan farklı bir kişi olabileceğini göstermektedir. Nesimisaba'nın konumu ve faaliyetleri, hizmetinde bulunduğu Esma Sultan'ın hane yapısı ve siyasî-toplumsal çevresi dikkate alındığında tam anlamıyla kavranabilir. Bu nedenle Esma Sultan'ın hayatına ve nüfuz alanına kısaca değinmek yerinde olur.

Esma Sultan

I. Abdülhamid ile Ayşe Sineperver'in kızı olan Esma Sultan (1778-1848) halası Esma Sultan ile ayırmak için "küçük" sıfatı ile anılmıştı. Yenileşme döneminde sosyalliği ve renkli yaşamı ile tanınmış, küçüklüğünde halası Esma Sultan tarafından evlat edinilmişti.⁹⁶ Amcasının oğlu III. Selim, Esma Sultan'ı kaptan-ı deryalığa kadar yükselen ve Osmanlı donanmasında birtakım yenilikler yapan Küçük

⁹⁴ TS.MA.e., No: 247/113, 150 - 23.

⁹⁵ TS.MA.e., No: 692 - 5.

⁹⁶ Necdet Sakaoğlu, "Esma Sultan (Küçük)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Ankara, 1994, s. 207; Necdet Sakaoğlu, *Osmanoğulları'nın Ünlü Kadın Sultanları*, Creative Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 205.

Hüseyin Paşa ile evlendirdi.⁹⁷ Esmâ Sultan'ın mehri on beş bin kuruş mehr-i müccel olarak belirlenmişti. Kapudan Paşa, Rum eşkiyasını tedip etme maksadıyla Akdeniz'e çıkmış Esmâ Sultan'ın düğünü donanmanın dönüşüne ertelenmişti.⁹⁸ Düğünleri saray geleneklerine uygun bir şekilde gerçekleşti. Divanyolu'ndaki beylik sarayı onun için onarılarak hazırlandı. 1803'te Küçük Hüseyin Paşa vefat edince bir daha evlenmedi. Kardeşi IV. Mustafa'nın tahta çıkması konusunda gizlice bazı girişimlerde bulunmuştu. II. Mahmud'un bu durumdan haberdar olduğu, tedbiri elden bırakmadığı ve meseleyi çok büyütmediği anlaşılmaktadır. IV. Mustafa'nın öldürülmesi sonrasında yeniçerilerin II. Mahmud'u tehditleri devam etmiş hatta Esmâ Sultan'ın dahi tahta oturtulması ihtimali yeniçeriler arasında konuşulur olmuştu.⁹⁹

Arşiv kayıtları Esmâ Sultan'ın hizmetinde bulunan bazı çalışanlarının siyasi olaylardaki etkisine ilişkin bilgiler içermektedir. Bu çerçevede, Nesimisaba'nın Esmâ Sultan üzerinde nüfuz sahibi olduğu ve bu etki nedeniyle Sultan II. Mahmud tarafından görevinden uzaklaştırıldığı belirtilmektedir.¹⁰⁰

Nesimisaba'nın Uzaklaştırılması: Harem İçi Bir Söylenti Değil, Siyasi Bir Tasfiye

Esmâ Sultan, II. Mahmud'un ablası olmakla birlikte III. Selim'in katli ve IV. Mustafa'nın tahttan indirilmesine uzanan süreçte yeniçeri/muhafazakâr kanada yakın durduğu ileri sürülen bir hanedan mensubudur. Bu bağlamda Esmâ Sultan'ın çevresinde şekillenen ilişkiler ağının II. Mahmud'un tahta çıktıktan sonra tesis etmeye çalıştığı merkezîyetçi siyasal düzen açısından dikkatle izlendiği anlaşılmaktadır.¹⁰¹ Bu çerçevede Nesimisaba'nın uzaklaştırılması siyasal mahiyeti olan ve saray içindeki alternatif bir güç odağının

⁹⁷ Tuncay Zorlu, "Küçük Hüseyin Paşa", *Encyclopaedia of Islam* (2017); M. Münir Aktepe, "Husayn Pasha", *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)* (2012); Sakaoğlu, a.g.m., s. 207.

⁹⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, Cilt 5, haz. Ziya Yılmaz, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2024, s. 325.

⁹⁹ Sakaoğlu, a.g.m., s. 207.

¹⁰⁰ TS.MA.e., No: 247/22, 149 - 22); Türkan Duran, *I. Abdülhamid'in Kızı Esmâ Sultan'ın Hayatı (1778-1848)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 85, 91.

¹⁰¹ Duran, a.g.t., s. IV.

etkisizleştirilmesini hedefleyen bir operasyon niteliği taşımaktadır. II. Mahmud, merkezi otoriteyi yeniden inşa sürecinde Yeniçeri Ocağı ve taşradaki ayanlarla birlikte saray bünyesinde ortaya çıkan ve devlet işleyişini dolaylı biçimde etkileyebilecek güç odaklarını da denetim altına almaya yönelmiştir. Hanedan mensubu olması sebebiyle Esmâ Sultan'a doğrudan müdahale edilmesi mümkün olmasa da onun adına fiilen hareket eden ve iradesini temsil eden hizmetkarlarının hedef alındığı görülmektedir. Bu bağlamda Nesimisaba'nın cezalandırılması, Esmâ Sultan'a yöneltilmiş dolaylı fakat açık bir siyasi uyarı olarak okunabilir. Bu durum klasik siyaset geleneğinde görülen veziri azlederek padişahı ikaz etme pratiğinin harem bağlamındaki bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Nitekim aşağıda günümüz Türkçesiyle kısmi olarak yer verilen belge bu fikirleri teyit etmektedir.

Örtülülerin tacı, devletli, iffetli Esmâ Sultan Hazretlerinin yüce dairesinde fesada (karışıklığa) sebebiyet veren, kovulmaları ve uzaklaştırılmaları vacip olan şahısların ve kadınların isim listesidir. [Karar Metni]: “Nesimisaba Kalfa, Fesâhat Kadın ve Bekçi Kadın, bunların kovularak uzaklaştırılmaları, Kahveci Usta, Zennûn Ağa, Kapı Çuhadarı Hafız Mehmed Emin bunların nefyedilerek sürgüne gönderilmeleri (kararlaştırılmıştır). Adı geçen Sultan Hazretlerinin (Esmâ Sultan), yukarıda isimleri yazılı kişiler tarafından aklı ve fikri çelinip etkisi altına alındığından (bu kişilerin) bendenizden gizli olarak işledikleri sakıncalı (mekruh) işlerin sonu gelmemiştir. Hatta, adı geçenin (Esmâ Sultan'ın) yüce mührü dahi Usta'ya teslim edilmiş olduğundan her gün Bâb-ı Âlî'ye ve devlet vekillerine türlü türlü teklifleri içeren hükümler yazıldığı (ayrıca) etraf ayanından Varda Beyi, Tepedelenli Ali Paşa, Veli Paşa, Voyvoda oğlu ve hatta bağçıvan aracılığıyla Kırım tarafına dahi mektuplar (tahrîrât) gönderildiği, kapı çuhadarları ve adamlarının (bu maksatla) gidip geldiği gibi, devletin mülküne ve düzenine zarar veren nice hareketleri aciz kulunuzca öğrenildikçe, artık sabrım ve takatim kalmamıştır. Sonunda bendeniz dahi sorumlu tutulup azarlanacağım endişesi kullarının aklını başından almıştı. Adı geçen dairenin (Esmâ Sultan'ın dairesinin) disiplin ve düzen altına alınması (taht-ı râbitaya idhâli) vacip olduğundan, herkesten gizli ve öncelikli olarak Zennûn, Kapıçuhadarı ve Kahveci Usta'nın sürgün fermanları çıkarılmış ve Bostancıbaşı Ağa'ya teslim edilmiştir. Adı geçen Ağa marifetiyle Kapıçuhadarı ele geçirilip o anda sürgün yerine gönderilmiştir. Bundan sonra, Padişah emriyle (bâ emri şâhâne), adı geçenin (Esmâ Sultan'ın) Baş Ağası, Darüssaâde Ağası huzuruna çağrılmış, Oda Lâlası da Baş

Ağa'ya eşlik ettirilmiş ve Bostancıbaşı Ağa ile haberleşilerek Zennûn ve Usta (Nesimisaba) dahi Baş Ağa ve Oda Lalası marifetiyle (saraydan) çıkarılıp Bostancıbaşı'na teslim edilmiştir. Sürgün yerlerine gönderilmeleri ve adı geçenin dairesinden yukarıda belirtilen kovulması gerekenlerin de kovulup uzaklaştırılmaları, adı geçenin (Esmâ Sultan'ın) yanına Dadı Kadın'ın ikamet ettirilmesi, Divanyolu'ndaki sarayda bulunanların Eyüp Yalısı'na nakledilmesi (celb) ve bundan sonra Divanyolu'nda kimsenin bulundurulmaması hususları ve bu konuda gevşeklik ve kusur olmaması için adı geçen Oda Lalası ve Baş Ağa'ya kuvvetli ve şiddetli emir ve tembihlerde bulunulmasıyla (dairenin) disiplin altına alınması, yüce iradenize uygun görülmüştür. Bu konuda ve her halde emir ve ferman, emir sahibi Hazretlerindir.” (Tarih: 29 Zilhicce 1255 / 4 Mart 1840)¹⁰²

1255/1840 tarihli belgede Esmâ Sultan'ın mührünün ustada bulunduğu ve Esmâ Sultan adına siyasi girişimlerde bulunduğu ifade edilmektedir. Bahsi geçen usta'nın Nesimisaba olup olmadığı tam

¹⁰² TS.MA.e (149 - 22): “Tâcü'l-mestûrât devletlû ismetlû Esmâ Sultân aliyyetü's-şân hazretlerinin dâire-yi aliyyelerinde mûcib-i fesâd olup tard ve teb'îdi vâcibaddan olan eşhâs ve nisvânın esâmileridir. Nesimisaba Kalfa Fesâhat Kadın Bekçi Kadın bunların tard-u teb'îd olunmaları, Kahveci Usta, Zennûn Ağa, Kapıçukadarı Hafız Mehmed Emîn bunların nefy-ü tağrîb olunmaları Müşârun ileyhâ hazretlerinin bâlâda mestûr kimesneler akl ve fikrini celb ve teshîr ile kullarından hafi bunların irtikâb ettikleri emr-i mekrûhun nihâyeti olmayıp müşârun ileyhânın mühr-ü aliyyeleri dahi ustaya teslim olduğundan beher gûn bâb-ı âlî ve vûkelâyı devlete gûna gûn tekâlifî hâvî hükümler ve etrâfı a'yânı Varda beği ve Tepedelenli Ali Paşa ve Veli Paşa Voyluk oğlu hatta bağçıvan vasıtasıyla Kırım cânibine dahi tahrîrât gönderildiği kapıçukadarları ve adamları gidip gelmek misüllü şîrâza mülk-ü devlete mazarratlı nice nice hareketleri malûm-ı âcizânem oldukça kullarının sabr-u tâkatim olmayıp sonunda çâkerleri dahi mesûl ve muâteb olmaklığım hadşeleri kullarını meslûbu's-şuûr etmişti. Dâire-yi müşârun ileyhâya tahtı râbitaya idhâli vâcibeden olduğu hâlde gayetle hafi cümleden akdem Zennûn ve kapucukadarının ve kahveci ustanın nefiyleri fermânı isdâr ve Bostancıbaşı Ağaya teslim olunup ağâ-yı mûmâ ileyh marifetiyle kapıçukadarı ele götürülüp ol anda mahall-i menfâsına gönderilmesi bundan sonra bâ emri şâhâne müşârun-ileyhânın baş ağası Dârüssaâde ağası huzûruna celb olunup oda lalası dahi baş ağaya terfîk ve bostancı baş ağa ile bi'l-muhâbere Zennûn ve Usta dahi başağa ve oda lalasının marifetiyle çıkarılıp Bostancıbaşına teslim ve o anda menfalarına gönderilmeleri ve dâire müşârun ileyhâdan bâlâda mestûr tardı icâb edenler dahi tard ü teb'îd olunup müşârun ileyhânın yanına dadı kadın ikamet ettirilip Divan yolundan sarayda olanlar Eyyûb yalısına celb ve fîmâba'd Dîvân yolunda kimesne bulunmamak sûretleri ve bu hususta rehâvet ve kusûr olmamak için mûmâ ileyhîmâ oda lalası ve baş ağaya ekyed ve şedîd emr ve tenbîh olunmasıyla taht-ı râbitaya idhâli muvâfık irâde-yi aliyyesine ol bâda ve her halde emru fermân hazreti veliyyü'l-emrindir.” (29-Zilhicce-1255/4-Mart-1840).

anlaşılamamaktadır. Nesimisaba'ya ait eshâm beratları dikkate alındığında görevden uzaklaştırma hadisesine kronolojik olarak en yakın kayıt olan 1252/1836 tarihli belgede kendisinin “Esmâ Sultan’a tâbi Nesimisaba Kalfa” şeklinde nitelendirildiği görülmektedir. Nesimisaba'nın tamir ettirdiği çeşmenin tarihini de 1258'dir ve bu yazıda Nesimisaba Usta olarak geçmektedir. 1260/1844 tarihli bir sonraki esham beratı Nesimisaba'yı bu kez “Esmâ Sultan'ın hazinedar ustası Nesimisaba Kalfa” olarak kaydetmekte ve böylece statü olarak yükselişe işaret etmektedir. 1255/1840 tarihli uzaklaştırma belgesinde zikredilen ustanın kim olduğu metnin bağlamında Nesimisaba ile ilişkilendirilmeye müsaittir. Eğer burada “Usta” Nesimisaba ise, bu Nesimisaba'nın sadece bir kalfa değil, Esmâ Sultan adına yazışma/teklif/hüküm üretme süreçlerine erişen güçlü bir kişi olduğunu gösterir. Belgede Nesimisaba aracılığıyla Tepedelenli Ali Paşa, Veli Paşa ve Kırım tarafı gibi merkezi otoriteyle sorunlu ilişkileri olan güçlü yerel ayanlarla yazışmalar yürütüldüğü açıkça belirtilmektedir. Bu temaslar, saray içinden yürütülen ve devletin mülk ve düzenine zarar veren bir faaliyet olarak tanımlanan paralel bir diplomasi ağının (vatana ihanet veya darbe hazırlığı) varlığına işaret etmektedir. Dolayısıyla Nesimisaba merkezi otoriteye karşı ayanlarla ittifak arayışında olduğu için uzaklaştırıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte 1255/1840 belgesinde tasvir edilen “Usta”nın Nesimisaba olup olmadığı, mevcut veriler içerisinde kesin değildir. Zira merkezi yönetime karşı bu denli cesur ittifaklar yapan ve uzaklaştırılan bir ustanın kısa denilebilecek bir süre sonra hazinedar ustalığına terfi etmesi şaşılacak bir durumdur. Bu nedenle söz konusu eşleştirimin ihtiyatla ele alınması gerekir. Belgede mührün kendisinde olduğu usta farklı bir kişiye konu daha anlaşılabilir hale gelir. Zira Nesimisaba Esmâ Sultan'ın çevresinden siyasi etkisi nedeniyle uzaklaştırılmış olsa bile bir müddet sonra Esmâ Sultan'ın siyasetten uzak durması taahhüdü veya Nesimisaba'yı yanında istemesi ile hazinedarlığa getirilmiş olması muhtemeldir. Farklı belge grubunun (uzaklaştırma kaydı, çeşme kitabesi ve eshâm beratları) birlikte değerlendirilmesi, Nesimisaba'nın uzaklaştırılma sürecinden sonra saray içi hiyerarşisi dışına itilmediğini göstermektedir. Bilakis Nesimisaba hane içi ilişkilerinin ve kontrol rejiminin yeniden tesis edilmesini müteakip 1258 çeşme tamirinde *Usta* ve 1260/1844 tarihli esham beratında *Hazinedar Usta* ünvanı ile daha yüksek bir idarî-mali

görevde devam ettiği (yükseldiği) görülmektedir. Dolayısıyla uzaklaştırma hadisesi, Nesimisaba'nın kariyerini sona erdirmemiştir. Bu hadise büyük çapta bir müdahale olmakla birlikte Esmâ Sultan'ın çevresinde teşekkül eden siyasi nüfuz ağlarını disipline etmeyi ve bertaraf etmeyi amaçlayan siyasal bir müdahale bağlamında görülebilir.

Uzaklaştırmanın niteliği açısından meseleye bakıldığında "Bostancıbaşı'na teslim edilmek" ifadesi saraydan çıkarılması, olayın sıradan bir idarî işlem değil, güvenlik boyutu olan ciddi bir operasyon olduğunu göstermektedir. Bostancıbaşı, sarayın güvenlik şefidir ve genellikle idam veya ağır sürgünlerde devreye girer.¹⁰³ Bu bir idari atama değil, bir güvenlik (polis) operasyonudur. Bostancıbaşı'nın bu süreçte devreye sokulması tasfiyenin devlet güvenliğiyle doğrudan ilişkilendirildiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, Nesimisaba açısından kendisinin uzaklaştırma sonrasında devletten maaş almaya devam etmesi ve hazinedar ustası olması uygulanan yaptırımın mutlak bir yok etmeden ziyade kontrollü bir pasifize etme amacı taşıdığını ortaya koymaktadır.

Siyasi çalkantıların sona ermesinin ardından Esmâ Sultan ile II. Mahmud'un arasındaki ilişkilerin düzeldiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁴ Sultan II. Mahmud, Esmâ Sultan'a olan sevgisini kendisine yalılar ve çiftlikler ihsan ederek göstermiştir. Esmâ Sultan'a ait mülkler arasında Maçka, Eyüp, Divanyolu, Kuruçeşme ve Tırnakçı'da yalı ve kasırlar bulunmaktaydı. Bu yalıların masraflarının karşılanması amacıyla kendisine belirli mukataalar tahsis edilmiştir. Ayrıca kendisine ait mühründe "Kerîme-i Sultân Abdülhamid Hân İsmetlü Esmâ Sultân 1195" ibaresinin yer aldığı kayıtlıdır.¹⁰⁵ Bu gelişmeler, Esmâ Sultan'ın Osmanlı sarayındaki etkin rolünü, siyasi süreçlere dolaylı olarak müdahil olabilme gücünü ve çevresindeki görevlilerin saray içindeki iktidar ilişkilerinde oynadığı kritik rolleri gözler önüne sermektedir. Sultan Mahmud'un onu çok sevdiği için sık sık ziyaretine gittiği ifade edilmektedir.¹⁰⁶ Şehzade Abdülaziz Esmâ Sultan'ın Eyüp'teki yalısında doğmuş, II. Mahmud onun Çamlıca köşkünde vefat etmişti. Esmâ Sultan babası I. Abdülhamid'in, amcasının

¹⁰³ Abdülkadir Özcan, "Bostancı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt VI, İstanbul, 1992, s. 308-309.

¹⁰⁴ Sakaoğlu, a.g.m., s. 207.

¹⁰⁵ M. Çağatay Uluçay, *Haremde Mektuplar I.*, İstanbul, 1956, s. 121-122.

¹⁰⁶ Uluçay, *Haremde Mektuplar I.*, s. 122.

oğlu III. Selim'in, ana baba bir kardeşi IV. Mustafa'nın, baba bir kardeşi II. Mahmud'un ve yeğeni Abdülmecid'in saltanatlarına şahit olmuştu. 1848 yılında 70 yaşında vefat eden Esma Sultan, Sultan Mahmud türbesine defnedilmişti.¹⁰⁷

Esma Sultan'ın hazinedar ustası Nesimisaba'nın ekonomik durumunu gösteren maddi kaynaklarını incelemek yerinde olacaktır. Bu bağlamda Nesimisaba'nın mali gücü ve gelir kaynakları bireysel servet birikimi, saray içerisindeki statüsü ve ekonomik bağımsızlığı bakımından da önemlidir.

Nesimisaba'nın Ekonomik Durumu

Bireyin sosyal statüsü her dönemde iktisadi hayatını şekillendirme potansiyelini barındırır. Saray mensubiyeti de kişinin ekonomik yaşamı üzerine doğrudan tesir eder.¹⁰⁸ Haremde bulunan saraylı kadınlara statülerine göre ihsanlarda bulunulur ve maaşlar tahsis edilirdi. Bunun yanında 18. yüzyıl ve 19. yüzyılda haremde İstanbul gümrüğünden mutasarrıfı oldukları sehim hisselerine sahiptiler.¹⁰⁹ Nesimisaba'ya muhtelif mukataa gelirlerine bağlı eshâm hisselerinin tevcih ve tahsis edildiği, kendisine ait eshâm beratları üzerinden takip edilebilmektedir. Beratların zaman içerisindeki kaleme alınış biçimi kısmen değişmekle birlikte, belgelerde belirli bir standardizasyonun korunduğu görülmektedir. Nitekim kayıtlar çoğunlukla Nesimisaba'nın statüsünü (kalfa/usta/hanım), ilgili sehmin hangi oranında hak sahibi olduğunu, bu hisse karşılığında ödediği muaccele bedelini ve sehim kârının genellikle iki taksit hâlinde tahsil edileceğini bildiren formül ifadeler ihtiva etmektedir. Buna karşılık erken dönem örneklerinde kâr bedelinin her zaman açık biçimde kaydedilmediği, ilerleyen tarihlerde ise hem kâr miktarlarının daha görünür hale geldiği hem de Nesimisaba'nın toplumsal konumuna ve kimliğine dair tamamlayıcı bilgilerin (örneğin Kılıç Ali Paşa Mahallesi'nde ikamet etmesi veya Surre Emîni Hurşid'in hemşiresi olarak zikredilmesi gibi) belge metinlerine dahil edildiği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle eshâm beratları bir mali hakkın hukuki çerçevesini göstermekle birlikte Nesimisaba'nın harem bürokrasisi içerisindeki statü değişimini ve biyografik izlerini kronolojik biçimde

¹⁰⁷ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 205-207.

¹⁰⁸ Argıt, *Harem-i Hümayun Cariyeleri*, s. 200.

¹⁰⁹ Argıt, *Harem-i Hümayun Cariyeleri*, s. 206.

görünür kılan birincil kaynak niteliği de taşımaktadır. Araştırma kapsamında söz konusu formül ifadeler sistematik biçimde tasnif edilerek tablo formatında sunulmuştur.¹¹⁰

Kronolojik olarak incelendiğinde Nesimisaba'ya ait eşham hisseleri Tırhala, Eğriboz, İnebahtı ve Mora Mukataası (22 Recep 1224 /2 Eylül 1809),¹¹¹ Edirne Cizyesi (18 Zilhicce 1226 /3 Ocak 1812),¹¹² Karaburun ve tevabii mukataası (14 Şaban 1231 /10 Temmuz 1816),¹¹³ İstanbul ve tevabii emtia gümrüğü mukataası (14 Rabiulahir 1236 /19 Ocak 1821),¹¹⁴ Filibe cizyesi (19 Cemazelahir 1238 /3 Mart 1823),¹¹⁵ Rumeli evlâd-ı fâtiḥân mukataası (03 Rabiulahir 1239 /7 Aralık 1823),¹¹⁶ İstanbul ve tevabii emtia gümrüğü mukataası (01 Ramazan 1240 /19 Nisan 1825),¹¹⁷ Midilli ve Molova mukataası (23 Şevval 1241 /31 Mayıs 1826),¹¹⁸ Üsküp cizyesi (20 Şaban 1242 /19 Mart 1827),¹¹⁹ Siroz ve tevabii duhan mukataası (23 Recep 1244 /29 Ocak 1829),¹²⁰ İzmir Voyvodalığı mukataası (26 Şaban 1246 /9 Şubat 1831),¹²¹ Türkmenân-ı Haleb mukataası (14 Safer 1252 /31 Mayıs 1836),¹²² Filibe çeltük-i enhar mukataası (29 Rabiulevvel 1260 /18 Nisan 1844),¹²³ İstanbul ve tevabii

¹¹⁰ Nesimisaba'ya ait eşham hisseleri tablosu için bk. Ekler, Ek 1.

¹¹¹ Eşham kar bedelleri erken dönemlerde açıkça zikredilmese de muaccele bedellerinin kaç yıllık kar bedeline tekabül ederek alındığı belgelerde zikredildiğinde senelik kar bedelini hesaplamak mümkün hale gelmektedir. Buna göre Nesimisaba Tırhala, Eğriboz, İnebahtı ve Mora ceziresi mukataasından 1/8 oranındaki sehmîni 1500 kuruş muaccele bedeli karşılığında satın almıştır. Belge muaccele bedelinin ilgili hissenin beş yıllık kârına tekabül ettiği belirtilmektedir. Buna göre 1/8 hissenin yıllık kar getirisi hesaplandığında 300 kuruştur. Nesimisaba bu eşham beraatı sayesinde söz konusu hissenin sağladığı yıllık 300 kuruşluk gelirin her yıl iki taksit halinde ve ömrü boyunca kendisine ödeneceği taahhüdünü almıştır.

¹¹² TS.MA.e., No: 4358/2, 692 - 6.

¹¹³ TS.MA.e., No: 4358/3, 692 - 7.

¹¹⁴ TS.MA.e., No: 4358/4, 692 - 8.

¹¹⁵ TS.MA.e., No: 4358/5, 692 - 9.

¹¹⁶ TS.MA.e., No: 4358/6, 692 - 10.

¹¹⁷ TS.MA.e., No: 4358/7, 692 - 11.

¹¹⁸ TS.MA.e., No: 4358/8, 692 - 12.

¹¹⁹ TS.MA.e., No: 4358/9, 692 - 13.

¹²⁰ TS.MA.e., No: 4358/10, 692 - 14.

¹²¹ TS.MA.e., No: 4358/11, 692 - 15.

¹²² TS.MA.e., No: 4358/12, 692 - 16.

¹²³ TS.MA.e., No: 4358/13, 692 - 17.

emtia gümrüğü mukataası (11 Recep 1260 /27 Temmuz 1844),¹²⁴ Bergama hasları ve tevabii mukataası (23 Rabiulahir 1262 /20 Nisan 1846),¹²⁵ İstanbul ve tevabii emtia gümrüğü mukataası (01 Zilhicce 1265 /18 Ekim 1849),¹²⁶ İstanbul ve tevabii emtia gümrüğü mukataası (29 Recep 1270 /27 Nisan 1854),¹²⁷ Filibe Nezareti ve tevabii mukataası (08 Safer 1275 /17 Eylül 1858),¹²⁸ Edirne Memlahası ve tevabii mukataası (01 Rabiulevvel 1275 /9 Ekim 1858),¹²⁹ İstanbul ve tevabii emtia gümrüğü mukataası (09 Rabiulevvel 1275 /17 Ekim 1858),¹³⁰ Filibe Nezareti ve tevabii mukataası (10 Rabiulevvel 1275 /18 Ekim 1858),¹³¹ Kıbrıs Muhassıllığı mukataası (06 Rabiulevvel 1275 /14 Ekim 1858),¹³² Filibe Nezareti ve tevabii mukataası (19 Rabiulahir 1275 /26 Kasım 1858),¹³³ İstanbul ve tevabii duhan gümrüğü mukataası (01 Şaban 1280 /11 Ocak 1864)¹³⁴ olmak üzere sermayesini bu alanda değerlendirmiştir. Kendisine ait tereke kaydında Nesimisaba'nın mutasarrıfı olduğu eshamlara ilişkin olarak Hazine-yi Hümayun'a verilmesi gereken ve farklı aylara ait olan 1.250, 2.000, 1.500, 1562,5, 2.000, 500, 2.250 kuruş tutarındaki taksitler kayıt altına alınmıştır.¹³⁵ Yüksek maaşa sahip olan hazinekar ustalarının¹³⁶ ve dolayısıyla Nesimisaba'nın haremdeki görevinden elde ettiği gelirleri sayesinde esham hisselerini satın alabilecek ekonomik güce ulaştığı anlaşılmaktadır. Nitekim Nesimisaba'nın esham hisselerine ilişkin belgeler dışında maaş tahsisine dair kayıtların da mevcut olduğu bilinmektedir.¹³⁷ Bu tür maaş tahsisleri imparatorluğun son dönemlerine kadar devam eden bir uygulama olarak bilinmektedir.¹³⁸ Nesimisaba'nın maaşı ile ilgili arşiv kayıtları

¹²⁴ TS.MA.e., No: 4358/14, 692 - 18.

¹²⁵ TS.MA.e., No: 4358/15, 692 - 19.

¹²⁶ TS.MA.e., No: 4358/16, 692 - 20.

¹²⁷ TS.MA.e., No: 4358/17, 692 - 21.

¹²⁸ TS.MA.e., No: 4358/18, 692 - 22.

¹²⁹ TS.MA.e., No: 4358/19, 692 - 23.

¹³⁰ TS.MA.e., No: 4358/20, 692 - 24.

¹³¹ TS.MA.e., No: 4358/21, 692 - 25.

¹³² TS.MA.e., No: 4358/22, 692 - 26.

¹³³ TS.MA.e., No: 4358/23, 692 - 27.

¹³⁴ TS.MA.e., No: 4358/24, 692 - 28.

¹³⁵ TS.MA.e., No: 692 - 33.

¹³⁶ Pakalın, a.g.e., 1/786.

¹³⁷ Nesimisaba'ya ait eshâm dışı maaş / tahsis kayıtları için bk. Ekler, Ek 2.

¹³⁸ Argıt, *Harem-i Hümayun Cariyeleri*, s. 106.

incelendiğinde en erken tarihli belge Teşrini evvel 1271 / Safer-Rabiulevvel 1272 / Ekim-Kasım 1855'tedir. Bu belgede Nesimisaba'nın yalnızca 1.000 kuruş maaşını maliye hazine seniyyesinden aldığı yer almaktadır.¹³⁹

Mevcut kayıtlardan bir diğerinde Nesimisaba'ya tahsis edilen maaş şu ifadelerle anlatılmaktadır:

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki Mâbeyn-i hümâyûn hademeliğinden muhric Osman Efendi yeni hizmete alındığından çıraklık olarak mâliye hazîne-yi celîlesinden muhassis olan şehri yediyüz ve zülüflüyân-ı hâssadan muhric müteveffâ Mehmed Sâdık Ağâ'dan münhal olan iki yüz otuzu sarây-ı hümâyûn biniciliğinden muhric Emrullah Ağâ'dan kalan yüz kuruşun cem'an bin otuz kuruş maaşın merhume ve mağfûrun lehâ Esmâ Sultan Hazretlerinin hazinedâr ustası Nesimisaba Hanım'a tahsisıyla lâzım gelen senedinin bi't-tanzîm irsâl buyurulmasına müteallık ve şerefsünûh buyurulan emr-u fermân-ı mekârim-beyân-ı cenâb-ı cihanbânî iktizâ-yı celîlinden bulunmuş olmağla ol bâbda emr-u ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir (23.06.1281/23.11.1864).¹⁴⁰

Belgeye göre Nesimisaba için Maliye Hazinesi'nden 700 kuruş, Mehmet Sadık Ağâ'nın boşta kalan maaşından 230 kuruş ve Emrullah Ağâ'dan da 100 kuruş olmak üzere toplamda 1.030 kuruş tahsis edilmiştir. Bâb-ı Âli'ye gönderilen, aynı konudan benzer sözlerle bahseden farklı bir arşiv kaydı daha bulunmaktadır (23.06.1281/23.11.1864).¹⁴¹

Nesimisaba Hanım'a Hamid ve Çirmen sancaklarındaki zeamet bedelinden aydan aya verilmek üzere 700 kuruş tahsis edildiğinden bahsedilmektedir (17 Şaban 1281 /15 Ocak 1865).¹⁴² Aynı tarihli bir başka arşiv kaydında da Nesimisaba'nın Maliye Hazinesinden almış olduğu 500 kuruş maaşına zam yapılarak 830 kuruş tahsisine karar verildiği belirtilmektedir (17 Şaban 1281 / 15 Ocak 1865).¹⁴³

¹³⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (1341 - 54): Bâdî sened oldur ki bâ irâde-i sened mahsûs olan maâş acizânem olmak üzere iki yüz yetmiş bir sene teşrîn-i evveline mahsûben ber vechi bâlâ yalnız bin kuruş tamâmen mâliye-i hazîne-i seniyye ahz eylediğime mübeyyin işbu sened itâ kılındı.

¹⁴⁰ İrade Dahiliye, No: 531 - 36763.

¹⁴¹ Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri, No: 20 - 65.

¹⁴² TS.MA.e., No: 4358/25, 692 - 29.

¹⁴³ TS.MA.e., No: 4358/26, 692 - 30.

Esma Sultan'ın bazı kişilere belirli miktarlarda borçlandığını gösteren bir pusula kaydı bulunmaktadır. Bu kişilerden biri de Esma Sultan'ın hazinedar ustasıdır. Kayıtlara göre hazinedar ustanın marifetiyle Esma Sultan için 25.000¹⁴⁴ kuruş istikraz gerçekleştirilmiş, ayrıca belgenin alt kısmında hazinedar ustanın matlubunun 16.000 olduğu da belirtilmiştir (29 Zilhicce 1260 / 9 Ocak 1845).¹⁴⁵ Nesimisaba'nın ekonomik gücünü yansıtan bu belge Esma Sultan'a gerektiğinde borç verebilecek kadar birikime sahip olduğunu göstermektedir.

Esma Sultan'ın vefatından sonra da Osmanlı'nın yönetimi Nesimisaba'ya maaş tahsis ederek ve ikamet için ev sağlayarak himaye etmeye devam etmiştir. Bu durum, saray mensuplarının statülerinin, yalnızca görevleriyle sınırlı kalmayıp, Osmanlı yönetimi tarafından belirli bir koruma mekanizması (himaye) çerçevesinde sürdürüldüğünü göstermektedir.¹⁴⁶ Nesimisaba'nın maaşının vefatının ardından imam Ali Efendi'ye verildiğine dair belgede (15.07.1285/01.11.1868)¹⁴⁷ Nesimisaba'nın maaşı 1.530 kuruş olduğu ifade edilmektedir. Yukarıda geçen maaş belgelerinde de farklı maaş miktarları geçmişti. Nesimisaba'nın birden fazla maaş aldığı anlaşılmaktadır.

Nesimisaba'nın terekesinde kendisine ait bazı cariyelerinden bahsedilmektedir. Âzad ettiği Gülze kalfa isimli cariyesinin yanında 16.150 kuruşa satın aldığı bir Çerkes cariyesi (Cemaziye'l-evvel/1271 - Recebü'l-ferd/1275)¹⁴⁸ vardır. Bununla birlikte vefatının ardından Nergis, Rasândel ve Mâhicemâl isimlerinde üç cariyesi Başağa İshak Ağa

¹⁴⁴ Duran, *a.g.t.*, s. 85, 91.

¹⁴⁵ *Bab-ı Defteri Darphâne-i Âmire İradeleri*, No: 11 - 3, 1-4.

¹⁴⁶ *Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri* (16 - 22): Atûfetlü efendim hazretleri Tesyîr-i savbı âlileri kılınan bir kıta pusulada gösterildiği üzere darsââdette Simkeşhâne civarında kâin mahlûle cânibi vakfa aid olan bir bâb hânenin feriklikten mütekâid Tevfik Paşa Halilesi Bezmi Hanım darsââdette Saraçhânebaşı civârında kezâlik mahlûl olan bir bâb hânenin dahi merhûm ve mağfûrun lehâ Esmâ Sultân hazretlerinin hazinedar ustası Nesimisaba Hanım'a ihsan buyurulmuş olduğundan hânelerin temessüklerinde hanım mûmâ ileyhâ uhdelerine tanzîm ettirilerek takdîm kılınmasına müteallık ve şerefsudûr buyurulan emru irâde-i seniyye-i cenâbı mülûkâne iktizâ-yı âlisinden bulunmuş olmağla ol-bâbda emru irade efendimindir (26 muharrem 1278/3-Ağustos-1861).

¹⁴⁷ *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı*, No: 425 - 30.

¹⁴⁸ *TS.MA.e*, No: 692 - 33.

tarafından hareme gönderilmiştir.¹⁴⁹ Tereke kaydına göre Nesimisaba'nın vefatı nedeniyle kendisinden alacağı bulunan bir görevli, aylık elli kuruş üzerinden hesaplanan ve iki buçuk aya tekabül eden toplam 125 kuruşu kethüdadan almıştır.¹⁵⁰

Nesimisaba'nın Vakfiyesi

Sarayla irtibatlı olmak harem çevresindeki kadınların servet biriktirme ve bunu kontrol edebilme imkânlarını artırmış, böylece hayır faaliyetlerini sürdürülebilir kılan servet sahibi bir kadın zümresinin teşekkülüne zemin hazırlamıştır.¹⁵¹ Bu çerçevede Nesimisaba örneği, haremde idarî bir yükseliş alanını, maddî imkânları ve toplumsal itibarı üreten bir himaye ve ilişki ağını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim haremde kariyer basamaklarının sağladığı maaş, ihsan ve hediyeler buna eklenen manevî koruma (himaye) ve saray bağlantıları, köle kökenli kadınların önemli bir kısmına vakıf kurabilecek ölçekte servet ve statü kazandırmıştır. Bununla birlikte hayır faaliyetlerinin ölçeği statü farklılıklarıyla yakından irtibatlıdır. Kimi kadınlar mimari hamilik düzeyinde büyük çaplı yatırımlara yönelebilirken kimileri daha mütevazı vakıflar tesis etmiş hatta zaman zaman eşya bağışıyla yetinmiştir. Köle kökenli kadınların aile bağlarının olmayışı veya sınırlılığı ve hanedanla kurulan miras ilişkileri servetin nesiller boyu aktarımından ziyade hayrata tahsis edilmesini teşvik eden sosyal-hukukî bir zemin üretmiş olmalıdır.¹⁵² Bu bağlamda Nesimisaba'nın hayır faaliyetleri harem içi kariyerin sağladığı birikimle ve ilişki ağıyla mümkün hale gelmiştir. Nesimisaba Osmanlı döneminde cariyeye, kalfa ve ustaların vakıf kurma ve bağış yapma¹⁵³ geleneğini de devam ettirerek para vakfetmiştir. Vakfiyede yer alan ifadeler onun mali durumu sosyal

¹⁴⁹ TS.MA.e, No: 692 - 33.

¹⁵⁰ TS.MA.e, No: 692 - 33.

¹⁵¹ Arğit, *Life After the Harem*, s. 200.

¹⁵² Arğit, *Life After the Harem*, s. 200-201.

¹⁵³ Topkapı sarayına yapmış oldukları bazı hayır ve vakıflar sarayın araba kapısına bitişik duvara yerleştirilen taşlardan anlaşılmaktadır. 1229 yılında ve sair zamanlarda saray ustası Afife, İbrikdar usta Esmâ Hatun, Çasniger usta Esmâ Hatun, kilârdan çıkma Elhace Kırşah, kilârdan ölü Naile Hatun ve Pembe Kalfa için Bedricihan Kalfa vasıtasıyla değişik miktarda paralar ve farklı şekillerde hayırlar yapmak üzere para vakfettikleri görülmektedir. Bu hayırlar içerisinde mum parası vermek, helvâhane ocağına Kur'an okuyanlara, çeşitli yerlerdeki çalışanlara yemek ikramında bulunmakta vardı. Uluçay, *a.g.e.*, 2/146-147.

konumu ve hayirseverlik anlayışı hakkında detaylar sunmaktadır. Nesimisaba Esmâ Sultan'ın ölümünden üç yıl sonra onun hayrına 5.000 kuruş vakfetmiştir.¹⁵⁴

Vakfiyeyi es-Seyyid Muhammed Saadettin bin es-Seyyid Muhammed Hamid adlı kişi kaleme almış ve mühürlemiştir. Vakfiyede besmele, hamdele ve salvaleden oluşan vakfın Allah'ın rızası için yapılan bir hayır olduğu vurgusunun yapıldığı dua bölümü yer almaktadır. Daha sonra vâkıfın kimliği açıklanmaktadır. Vâkıf Abdullah kızı Nesimisaba Kalfa'dır. Kendisi merhum Esmâ Sultan'ın hazinedar ustasıdır. Vakfiyeyi yazmak ve tescillemek üzere resmi kâtip olarak Seyyid el-Hâc Muhammed Şeref Efendi atanmıştır. Vakfiye Süleyman Hurşid Efendi'nin konağında kaleme alınmıştır. Vakfın mütevellisi İstanbul'da Laleli Camii civarındaki Kızıltaş Mahallesi'nde oturan ve Nesimisaba'nın kardeşi olduğu ifade edilen *rütbe-i sâniye* rütbesine sahip Abdullah oğlu Süleyman Hurşid Efendi'dir. Mütevellî Süleyman Hurşid Efendi'nin konağında ve huzurunda 5.000 kuruş vakfedilmiştir. Bu paranın geri alınamayacak şekilde sürekli hayır amaçlı vakfedildiği ifade edilmektedir. Nesimisaba 5.000 kuruşu, güçlü bir rehin veya mali durumu iyi bir kefilin bulunması şartıyla onu on bir buçuk hesabı üzerinden elde edilecek helâl istirbâh ve istiğlâl yoluyla elde edilen geliri Ebû Eyyûb el-Ensârî Camii'nde görevli üç imama tahsis etmektedir.

Vâkıfın şartları şu şekilde belirlenmiştir: Vakfın gelirleri hergün sabah, öğle ve ikindi namazlarından sonra Ebû Eyyûb el-Ensârî Camii'nde namaz kıldıran üç imama verilecektir. Cemaatle kılınan namazlardan sonra, Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabri huzurunda vâkıfın velinimetini olan Esmâ Sultan'ın ruhu, rahmeti ve mağfireti için, vâkıfın yaşarken iki cihan selâmeti ve ölümünden sonra bağışlanması için dua edilmesi istenmektedir. Bu hizmetleri karşılığında imamlara 12 şer kuruş ödenecek ve toplamda 36 kuruş tutacaktır. Vakfın yıllık muhasebesi sonucunda fazla gelir kalırsa Hazîne-i Evkâf'a aktarılacak ve artan kısım Medine-i Münevvere'ye Surre-i Hümâyûn ile ulaştırılacaktır. Medine'de Esmâ Sultan'ın vâlidesi Aişe Seniyye Perver Vâlide Sultan'ın vakfına ilhak olunarak daha büyük bir sosyal yardım ağına bağlanması istenmektedir. Medine'ki vakfın mütevellisine bu vakfın gelirleri ilhak edilmiş ve kendi şartlarının yerine getirilmesinin mümkün olmadığı durumlarda kalan

¹⁵⁴ TS.MA.e., No: 4358/27-28, 692 - 31.

gelirlerin fakirlere sarf edilmesi istenmiştir. Vakfın gelirlerinin sadece belirtilen amaçlar için kullanılabileceği ifade edilmektedir. Nesimisaba'nın vakfiyesinde vakfedilen malın vâkıfın şartları belirtilerek bahsi geçen mütevellîye teslim edildiği ve O'nun da teslim aldığı belirtilmektedir. Mütevellînin de onayı ile vakfın bağlayıcılığı teyit edilmiştir. Vakıf senedinde önce vakfın geçerliliği sonra bağlayıcılığı konusunda onay verilmiş ve vakıf yazılı hale getirilerek resmileştirilmiştir. Meclis-i şer'î'e de sunularak onaylanmıştır. Vakfiyenin tanzim tarihi 20 Safer 1267/25 Aralık 1850'dir. Ardından şahitlerin isimleri yazılmıştır.

Nesimisaba'ya ait olan bu vakfiye Osmanlı hanedan mensubu bir cariyenin Esmâ Sultan'a olan bağlılığını ve vefatından sonra ona duyduğu sadakati yansıtmaktadır. Vakfiye vakıf şartlarını içeren önemli bilgilerle birlikte Nesimisaba'ya dair veriler de sunmaktadır. Eyyub Sultan Cami görevlilerine yönelik bağış belirlemesi O'nun Eyyûb Sultan'a ve Osmanlı'daki dini geleneklere duyduğu hürmeti göstermektedir. Dini hizmetlerde bulunanların sosyal refahı konusunda duyarlı davranarak görevlilerinin geçimini desteklemiş ve vakıf kültürünün önemli bir parçasına riayet ederek dini hizmetlerin devamlılığına katkıda bulunmuştur. Ayrıca vakfiye yukarıda da geçtiği üzere Nesimisaba hakkında kişisel bilgiler de içermektedir. Nesimisaba'nın kardeşi Süleyman Hurşid Efendi'nin İstanbul'daki konağının Laleli Camii civarında, Kızıltaş Mahallesi'nde bulunduğu ve Osmanlı bürokrasisinde *rütbe-i sâniye* olarak ifade edilen bir mevkide görev yaptığı bilgisi bunlardandır.

Nesimisaba'nın Çeşme Kitâbesi

Sarayla irtibatlı hanımların özellikle köle kökenli (eski cariyeye) kadınların tanınırlığını artıran ve servetlerini sadaka ve hayır maksadıyla değerlendirdiklerini görünür kılan imar faaliyetlerinden biri çeşme inşasıdır.¹⁵⁵ Osmanlı toplumunda çeşme inşasına öncülük eden kadınlar genel olarak üç grup altında sınıflandırılmaktadır. Birinci grup, hanedan mensubu kadınlar ile haremî idarî personeli başta olmak üzere, sarayla doğrudan ilişkili kadınlardan oluşmaktadır. Bu grupta öncelikle padişah anneleri, hasekiler/eşler ve padişah kızları yer almakta ve kalfa, kethüda

¹⁵⁵ Argit, *Life After the Harem*, s. 201.

ve hazinedar usta gibi daha alt statülü saray kadınları bunları takip etmektedir. İkinci grup, yönetici elitin ve ulema ailelerinin kadın mensuplarıdır. Üçüncü grup ise daha ziyade mahallelerine su temini amacıyla, daha mütevazı ölçekte çeşmeler yaptıran sıradan Osmanlı kadın tebaasından meydana gelmektedir. Çeşme inşasının yüksek maliyet gerektirmesi nedeniyle hanedan kadınları dışında bu tür faaliyetleri gerçekleştirebilenler çoğunlukla kahya ve usta gibi yüksek rütbeli harem idarî personeli olmuştur. Nitekim Nesimisaba'nın 1842'de tamir ettirdiği çeşme III. Ahmed'in kızı Esmâ Sultan'ın baş hazinedarı olan Hazinedar Hoşnadi Usta'nın Eyüp'te yaptırmış olduğu çeşmedir.¹⁵⁶ Bu çeşme İstanbul Eyüp, Nişanca Mahallesi, Sirkeci Sokak'ta bulunan ve literatürde "Hazinedar Hoşnadi Usta Çeşmesi" olarak anılmaktadır. Kitabesinde Nesimisaba Usta'nın çeşmenin tamirini yaptırdığı yazılmıştır. Kitabede yüce nimetlere sahip ve şanı yüce Esmâ Sultan Hazretlerinin hazinedar ustası olan Hoşnadi tarafından bu çeşmenin suyu ilk olarak akıtıldığı ancak daha sonra meydana gelen bir yangın veya yıkım neticesinde söz konusu çeşmenin bütünüyle harap hale geldiği geçmektedir. Bu durum üzerine Nesimisaba Usta, çeşmeyi tamir ettirerek yeniden suya kavuşturmuştur. Gösterdiği bu gayret ve imar faaliyetleri sebebiyle Yüce Allah'ın kendisini daima su gibi aziz kılması temenni edilmiştir (H. 1258/ M. 1842-1843). Kitabenin aslı şu şekildedir:

"Hazret-i Esmâ Sultân-ı âli-şân-ı pür-nî'metin
 Hazinedâr ustası Hoşnâdi etdirmişti cereyân
 Geldi ihrâk eyledi bu çeşmeyi dibden harâb
 Nesimisabâ Usta ta'mir etdirüp âb-ı revân
 Sa'y idüp ma'mûruna oldı sebep çün sonradan
 Su gibi her dem azîz itsün cenâb-ı müste'ân"¹⁵⁷

Bu kitabe Nesimisaba Usta'nın kendisi gibi aynı görevde bulunan Hoşnadi Usta'nın eserine sahip çıktığını ve harem içi mesleki süreklilik ile kurumsal hafızaya önem verdiğini gösterir. Çeşmenin Eyüp semtinde bulunması, Nesimisaba Usta'nın sosyal çevresinin bu bölgeyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bölge Nesimisaba'nın vakfiyesinde

¹⁵⁶ Arğit, *Life After the Harem*, s. 205-206.

¹⁵⁷ <https://kulturenvanteri.com/yer/hazinedar-hosnadi-usta-cesmesi-eyup/>

Eyüp Sultan Camii imamlarını tercih etmesini de anlamlı kılmaktadır. Ayrıca Esmâ Sultan'ın Eyüp'te bir sarayının bulunması, söz konusu çevrenin yalnızca bireysel değil, hanedan merkezli bir yerleşim ve etkileşim alanı olduğunu göstermektedir. Böylece Nesimisaba Usta'nın faaliyetlerinin Eyüp odaklı bir sosyal ağ içerisinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, bu çeşme Nesimisaba Usta'nın hayır anlayışında tanınırlığı önemseydiğini de göstermektedir. Para vakıfları mahiyeti gereği kamusal alanda doğrudan görünür olmayan hayır türüken bir çeşme inşası veya tamiri kamusal alanda kalıcı ve gözlemlenebilir bir iz bırakmaktadır. Nesimisaba Usta'nın adını kitabe yoluyla taşâ yazdırması ismini kamusal hafızada yaşatma yönünde bilinçli bir tercihe işaret etmektedir.

Sonuç

Nesimisaba'nın hayatı Osmanlı saray haremî içinde üst düzey görevlerde bulunan kadınların haremdeki hizmet görevinin yanısıra gelir üreten, sermaye biriktiren, finansal yatırım yapan ve kamusal alanda hayır faaliyetlerinde bulunan yönlerini göstermektedir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan eshâm beratları, maaş tahsis kayıtları, vakfiye metni, muhalefât belgeleri ve saraydan uzaklaştırma kaydı gibi birincil kaynakların birlikte okunması, Nesimisaba'nın hayatını harem içi hiyerarşî, ekonomik strateji, patronaj/hamilik pratikleri ve siyasî kontrol mekanizmaları ekseninde bir bütünlük içerisinde değerlendirmeye imkân vermiştir.

Araştırma bulguları Nesimisaba'nın harem içindeki kariyerinin idarî bir statü yükselişîyle birlikte düzenli gelir akışları ve yatırım kapasitesi ürettiğini ortaya koymaktadır. Nesimisaba'nın çeşitli mukataa gelirlerine bağılı eshâm hisselerine yönelmiş olması, saray kaynaklı maaş ve tahsisatların finansal yatırımlara dönüştürülebildiğini ve harem kadınlarının Osmanlı mali sisteminde belirli ölçüde rasyonel ve süreklilik arz eden ekonomik tercihler geliştiren kişiler olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle harem-i hümayunun bir disiplin alanı olma özelliğinin yanı sıra gelir üretimini, servet yönetimini ve yatırım yapılabilmesini mümkün kılan kariyer zemini oluşturabileceğine işaret edilmiştir.

Nesimisaba hem para vakfı kurarak hem de Eyüp'teki çeşmenin tamirine öncülük ederek iki farklı hayır faaliyetine katılmıştır. Vakfiye

onun ekonomik gücünü dinî hizmetlerin devamlılığına yönelttiğini çeşme kitabesi ise şehirde kalıcı iz bırakan, temsilî ve görünür bir hayrı tercih ederek haremî temsil ettiğini göstermektedir. Nesimisaba'nın servetini vakıf ve hayır yolunda kullanmasında harem menşeli kadınların sosyal-hukukî konumları (aile bağlarının olmayışı, miras konusu ve hanedanla kurulan himaye ilişkileri) belirleyici olmuştur.

Çalışmanın özgün yönlerinden biri Nesimisaba'nın siyasi nüfuzu nedeniyle Esmâ Sultan'ın yanından uzaklaştırılması ve daha sonrasında hazinedar ustalığına yükseldiğinin tespit edilmesidir. 1255/1840 tarihli uzaklaştırma belgesinin dili ve operasyonel niteliği (Bostancıbaşı'nın devreye girmesi, uzaklaştırma ve sürgün kararları, Esmâ Sultan'ın mührü üzerinden yazışma konusu) saray çevresinde oluşan nüfuz ağlarının merkezî otorite tarafından kontrol edilmesine yönelik bir siyasî müdahaledir. Nesimisaba'nın Esmâ Sultan üzerinde nüfuz sahibi bir kişi olarak görülmesi haremde üst düzey kadın görevlilerin politik risk üretebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte Esmâ Sultan'ın yanından uzaklaştırılmasına rağmen bir süre sonra hazinedar usta olarak belgelerde yer alması özellikle belgede geçen kadın görevliler açısından uzaklaştırma hadisesinin Esmâ Sultan çevresindeki nüfuz ağını disipline etmeye yönelik kontrollü pasifleştirme amacı taşıdığını düşündürmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, Nesimisaba örneği üzerinden Osmanlı haremî iktidar, ekonomi, yatırım, patronaj ve siyasal kontrol mekanizmalarıyla bağlantılı kurumsal yönüne işaret eder. Nesimisaba'nın hayatı harem içindeki kadınların uygun şartlarda iktidara yaklaşabildiğini, servet biriktirebildiğini, yatırım yapabildiğini ve vakıf/çeşme gibi hayır faaliyetleriyle kamusal alanda iz bırakabildiğini ortaya koymaktadır. Suraiya Faroqhi'nin eylemlilik (agency) yaklaşımını, Betül İpşirli Argıt'ın köle/cariye kökenli saray kadınlarının himaye sayesinde servet, statü ve sosyal ağlar üretilip bunları hayır faaliyetlerine dönüştürebilmesini, Leslie Peirce'in haremî iktidarın merkezi olması görüşünü Nesimisaba örneğinde izleyebilmek mümkündür. Bu yönüyle çalışma, Osmanlı kadın tarihçiliğine arşiv temelli bir mikro-tarih örneği sunmakta saraylı kadınların eylemliliği ve ikincil elitler literatürüne özgün bir katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

Kaynak Eserler & İncelemeler

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA]

Bab-ı Defteri Darphâne-i Âmire İradeleri, 11 - 3, 1-4.

İrade Dahiliye, 627 - 43604.

İrade Dahiliye, 531 - 36763.

Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri, 11 - 39.

Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri, 20 - 65.

Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri, 16 - 22.

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı, 425 - 30.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri, TS.MA.d., 361 -.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri, TS.MA.d., 2352 -.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/1, 692 - 5.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/27-28, 692 - 31.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/53-69, 692 - 33.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 177/292-293, 114 - 24.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 247/113, 150 - 23.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 247/22, 149 - 22.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/2, 692 - 6.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/3, 692 - 7.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/4, 692 - 8.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/5, 692 - 9.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/6, 692 - 10.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/7, 692 - 11.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/8, 692 - 12.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/9, 692 - 13.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/10, 692 - 14.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/11, 692 - 15.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/12, 692 - 16.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/13, 692 - 17.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/14, 692 - 18.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/15, 692 - 19.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/16, 692 - 20.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/17, 692 - 21.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/18, 692 - 22.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/19, 692 - 23.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/20, 692 - 24.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/21, 692 - 25.

- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/22, 692 - 26.*
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/23, 692 - 27.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/24, 692 - 28.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, 1341 - 54.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/25, 692 - 29.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı, TS.MA.e., No: 4358/26, 692 - 30.

Kitap ve Makaleler

- Ahmet Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, haz. Ziya Yılmaz, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2024.
- Aka, Belde, “Divan Şiirinde Rüzgâr”, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2015.
- Akgündüz, Ahmed, *İslam Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2006.
- Aktepe, M. Münir, “Husayn Pasha”, *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)*, 2012, Erişim 20 Eylül 2024.
- Akyıldız, Ali, *Adile Sultan Müsrif, Mümin, Muin, Şair*, Timaş Tarih, İstanbul 2025.
- Akyıldız, Ali, *Haremin Padişahı Valide Sultan Harem’de Hayat ve Teşkilat*, Timaş, İstanbul 2017.
- Argıt, Betül İpşirli, *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. yüzyıl*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2022.
- Argıt, Betül İpşirli, *Life After the Harem: Female Palace Slaves, Patronage and the Imperial Ottoman Court*, Cambridge University Press, Cambridge 2020.
- D’Ohsson, J. Mouradgea, *Tableau general de l’Empire Ottoman*, Firmin Didot Freres Editeurs, Paris 1824.
- Davis, Fanny, *The Ottoman Lady: a social history from 1718 to 1918*, Greenwood Press, New York 1986.
- Duran, Türkan, *I. Abdülhamid’in Kızı Esmâ Sultan’ın Hayatı (1778-1848)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.
- Faroqhi, Suraiya, *Stories of Ottoman Men and Women Establishing Status, Establishing Control*, Eren Yayınları, İstanbul 2002.
- Faroqhi, Suraiya, *Women in the Ottoman Empire: A Social and Political History*, I. B. Tauris, London 2023.
- Göncü, T. Cengiz, *Harem ve Cariyelik*, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2011.
- İpşirli, Mehmet, “Harem”, İstanbul Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt XVI, İstanbul 1997, s. 135-138.
- Kazancıoğlu, Habibe, “Cevrî Usta’ya Ait Bir Vakfiye”, Vakıflar Dergisi 46, Aralık 2016, s. 83-96.

Leyla Hanım, *Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000.

Mütercim Asım Efendi, *el-Okÿânûsu'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît: Kâmûsü'l-Muhît Tercümesi*, çev. Mustafa Koç - Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı, İstanbul 2013.

Özcan, Abdülkadir, "Bostancı", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt VI, İstanbul 1992, s. 308-309.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2006.

Pierce, Leslie, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, Isık Yayınları, İzmir 2022.

Sakaoğlu, Necdet, "Esmâ Sultan (Küçük)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, III, Kültür Bakanlığı, Ankara 1994.

Sakaoğlu, Necdet, *Osmanoğulları'nın Ünlü Kadın Sultanları*, Creative Yayıncılık, İstanbul 2007.

Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1990.

Uluçay, M. Çağatay, *Harem*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1971.

Uluçay, M. Çağatay, *Haremden Mektuplar I*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1956.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

Yaylalı, Yasemin, "Pervin-i İ'tisâmînin Bir Şiirini Mazmun ve İmajlar Yönünden Değerlendirme", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/2 (2021): 365-376.

Zavotçu, Gencay, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, Umuttepe Yayınları, İzmit-Kocaeli 2018.

Zilfi, Madeline C., *Women and Slavery in the Late Ottoman Empire*, Cambridge University Press, USA 2010.

Zorlu, Tuncay, "Küçük Hüseyin Paşa", *Encyclopaedia of Islam*, 2017, Erişim 20 Eylül 2024.

EKLER

Tabloda belirtilen nominal maaş ve muaccele tutarlarının iktisadî karşılığı Şevket Pamuk'un Osmanlı para tarihi üzerine yaptığı standartlaştırılmış tespitler esas alınarak değerlendirilmiştir. Pamuk'un belirttiği üzere 1844 tarihli tashih-i sikke düzenlemesiyle gümüş kuruşun standardı istikrara kavuşturulmuş ve bu tarihten sonra 1 gümüş kuruşun yaklaşık 1 gram saf gümüş içeriğine sahip olduğu kabul edilmiştir. Aynı düzenleme çerçevesinde ayrıca 100 gümüş kuruş 1 altın liraya eşit olarak tanımlanmış, altın-gümüş ilişkisi ise 15,09 oranı üzerinden sabitlenmiştir. Bu çerçevede arşiv belgelerinde geçen kuruş cinsinden meblağlar öncelikle 1844 sonrası standarda göre saf gümüş eşdeğerine dönüştürülmüş (kuruş $\times$ 1 gr gümüş), ardından 100 kuruş = 1 altın lira kabulüyle altın lira karşılığı hesaplanmış ve nihayet parite oranı esas alınarak altın liranın saf altın içeriği belirlenmiştir (100 gr gümüş / 15,09 $\approx$ 6,63 gr altın). Böylece nominal kuruş değerlerinin dönemsel para istikrarı zemininde hem gümüş hem altın eşdeğeri üzerinden karşılaştırılabilir bir ölçüye kavuşturulması hedeflenmiştir. Günümüzde 1 gram altın yaklaşık 50, 51 gram gümüşe tekabül ettiğinden kuruşların güncel değerleri gümüş ve altın olarak ayrı ayrı hesaplandığında aralarındaki fark yüksek çıkmaktadır.¹⁵⁸

EK 1: Nesimisaba'ya Ait Esham Hisseleri

N o	Mukataa / Gelir ve Tarih (Hicrî / Miladî)	Statü/Unvan	Sehim -Hisse	Muaccele	Kâr tahsisli Taksit	Senelik Kâr Miktarı	1844 Standardına göre gümüş ve altın cinsinden karşılıkları
1	Tırhala– Eğriboz– İnebahtı– Mora 1224/1809	Esmâ Sultan'ın cariyelerinde n, Nesimisaba Kalfa	1 / 8	1500 kr	2	Belgede miktar yok	-
2	Edirne Cizyesi 1226/1812	Esmâ Sultan'ın cariyelerinde n, Nesimisaba	1 / 8	1500 kr	2	Belgede miktar yok	-

¹⁵⁸ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul, 1990, s. 208.

		Kalfa binti Abdullah					
3	Karaburun ve tevabii 1231/1816	Esma Sultan'ın cariyelerinden Nesimisaba Kalfa binti Abdullah	1/4	4000 kr	2	Belgede miktar yok	-
4	İstanbul emtia gümrüğü 1236/1821	Esma Sultan'a tâbi, Nesimisaba Kalfa	1/5	3000 kr	2	Belgede miktar yok	-
5	Filiba Cizyesi 1238/1823	Esma Sultan'a tâbi, Nesimisaba Kalfa	1/4	4000 kr	2	Belgede miktar yok	-
6	Rumeli evlâd-ı fâtiyhân 1239/1823	Esma Sultan'a tâbi, Nesimisaba Kalfa	1/4	4500 kr	2	Belgede miktar yok	-
7	İstanbul emtia gümrüğü 1240/1825	Esma Sultan'ın cariyelerinden Nesimisaba Kalfa	1/4	4000 kr	2	Belgede miktar yok	-
8	Midilli-Molova 1241/1826	Esma Sultan'ın cariyelerinden Nesimisaba Kalfa	1/4	3500 kr	2	Belgede miktar yok	-
9	Üsküp Cizyesi 1242/1827	Esma Sultan'a tâbi, Nesimisaba Kalfa	1/4	4000 kr	2	Belgede miktar yok	-
10	Siroz duhan mukataası 1244/1829	Esma Sultan'a tâbi, Nesimisaba Kalfa	1/4	3000 kr	2	Belgede miktar yok	-
11	İzmir Voyvodalığı 1246/1831	Esma Sultan'a tâbi, Nesimisaba Kalfa	1/4	4000 kr	2	Belgede miktar yok	-
12	Türkmenân-ı Haleb 1252/1836	Esma Sultan'a tâbi, Nesimisaba Kalfa	1 tam + 1/4	22500 kr	2	Senelik kâr: 2500 kr	2,5 kg gümüş ≈ 25 altın lira ≈ 165,75 gr saf altın
13	Filiba çeltük-i enhar 1260/1844	Esma Sultan'ın Hazinedar Ustası (ilk)	—	3500 akçe	-	Önceki kayıp sehim beratının	-

		Nesimisaba Kalfa				yenilenmes i	
14	İstanbul emtia gümürüğü 1260/1844	Esmâ Sultan'ın Cevârisinden Nesimisaba Kalfa	—	16000 kr	2	Senelik kâr: 2000 kr	2000 gr gümüş ≈ 20 altın lira ≈ 132,60 gr saf altın
15	Bergama hasları 1262/1846	Esmâ Sultan'ın Hazinedarı, Nesimisaba Usta (ilk “usta”)	1 tam	18000 kr	2	Senelik kâr: 2000 kr	2000 gr gümüş ≈ 20 altın lira ≈ 132,60 gr saf altın
16	İstanbul emtia gümürüğü 1265/1849	Esmâ Sultan'ın Hazinedar Ustası	1 tam + 1/5	24000 kr	2	Senelik kâr: 3000	3000 gr gümüş ≈ 30 altın lira ≈ 198,90 gr saf altın
17	İstanbul emtia gümürüğü 1270/1854	Esmâ Sultan'ın Hazinedar-ı esbak, Nesimisaba Hanım binti Abdullah	1 tam	—	2	Hurşid (Surre emini) hemşiresi; Senelik kâr: 2500	2,5 kg gümüş ≈ 25 altın lira ≈ 165,75 gr saf altın
18	Filibe Nezareti 1275/1858	Esmâ Sultan'ın Hazinedar ustası, Nesimisaba Kalfa binti Abdullah	3/8	6750 kr	2	Kılıç Ali Paşa Mahallesi sakini (Nesimisab a) Senelik kâr: 750	750 gr gümüş ≈ 7,5 altın lira ≈ 49,73 gr saf altın
19	Edirne Memlahas ı 1275/1858	Esmâ Sultan'ın Hazinedar ustası, Hanım binti Abdullah	3/4	13500 kr	2	Senelik kâr: 1500	1500 gr gümüş ≈ 15 altın lira ≈ 99,45 gr saf altın
20	İstanbul emtia gümürüğü 1275/1858	Esmâ Sultan'ın Hazinedar ustası, Nesimisaba Hanım binti Abdullah	2/5	9000 kr	2	Kılıç Ali Paşa Mahallesi sakini (Nesimisab a) Senelik kâr: 1000	1000 gr gümüş ≈ 10 altın lira ≈ 66,30 gr saf altın
21	Filibe Nezareti 1275/1858	Esmâ Sultan'ın Hazinedar ustası, Nesimisaba	1/4	3250 kr	2	Senelik kâr: 500	500 gr gümüş ≈ 5 altın lira ≈ 33,15 gr saf altın

		Kalfa binti Abdullah					
22	Kıbrıs Muhassıllığı 1275/1858	Esmâ Sultan'ın Hazinedar ustası, Nesimisaba Hanım binti Abdullah	1/4	4500 kr	2	Senelik kâr: 500	500 gr gümüş ≈ 5 altın lira ≈ 33,15 gr saf altın
23	Filibi Nezaleti 1275/1858	Esmâ Sultan'ın Hazinedar ustası, Nesimisaba Kalfa binti Abdullah	1/8	2000 kr	2	Senelik kâr: 250	250 gr gümüş ≈ 2,5 altın lira ≈ 16,58 gr saf altın
24	İstanbul duhan gümrüğü 1280/1864	Nesimisaba Kalfa binti Abdullah	1/4	1000 kr	–	Önceki kayıp sehim beratının yenilenmesi senelik kâr: 125 kuruş	125 gr gümüş ≈ 1,25 altın lira ≈ 8,29 gr saf altın
						Kayıp beratın tarihi 1227/17	

EK 2: Nesimisaba'ya Ait Maaş / Tahsis Kayıtları (Eshâm Dışı)

Maaş Kaynağı / Karar	Tarih	Statü	Maaş / Ödeme	Açıklama
Maaş senedi (Hazine-i Seniyye)	1271-1272 /1855	Nesimisaba	1.000 kuruş	Saf gümüş karşılığı 1000 gr 10 altın lira Saf altın karşılığı: 66,3 gr
Maaş bileşimi ve toplam tahsis (senet tanzimi)	1281/1864	Hazinedar ustası Nesimisaba Hanım	1030 kuruş	Saf gümüş karşılığı 1030 gr 10,3 altın lira Saf altın karşılığı: 68,3 gr
Hamid ve Çirmen sancaklarından maaş tahsisi	1281/1864	Hazinedar ustası Nesimisaba Hanım	700 kuruş/ay	Saf gümüş karşılığı 700 gr 7 altın lira Saf altın karşılığı: 46,4 gr
Maliye Hazinesi'nden maaş	1281/1864	Hazinedar ustası Nesimisaba Hanım	330+500 (zam)= 830 kuruş/ay	Saf gümüş karşılığı 830 gr 8,3 altın lira Saf altın karşılığı: 55 gr

Extended Abstract

This study examines the social status, economic functions, and administrative role of Nesimisaba, who served as the *Hazinedar Usta* (head/chief treasurer) to Esma Sultan, the daughter of Sultan Abdulhamid I, within the Ottoman palace system. The *harem* is not only a place where women lived, but also an institutional structure with its own education, discipline, division of labor, and promotion system. Within this structure, some women could rise from *Kalfa* (apprentice) to *Usta* (master) based on their success in service. The position of head/chief treasurer was one of the highest administrative roles in the *harem* and held an important place both in the *harem's* organization and in the functioning of the palace bureaucracy.

The study reveals that Nesimisaba held an important position in Esma Sultan's circle and that her rise within the palace was not limited to service alone, but encompassed a multifaceted life extending to political influence, income generation, investment, and charitable activities. One of the points that makes Nesimisaba historically noteworthy is her proximity to the power relations within the palace. This is because some women in high positions in the *harem*, thanks to their networks of relationships within the palace, not only managed the daily routine but in some cases also became part of political tensions.

This study was prepared by compiling documents about Nesimisaba that were scattered throughout the Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of State Archives Ottoman Archives. The documents were read comparatively, and different documents were evaluated together in an attempt to understand Nesimisaba's life story, status changes, and economic activities in a comprehensive manner. The methodology of the study is based on identifying and classifying archival data and interpreting it qualitatively within its historical context.

The findings of the research highlight the following points. Although there is no detailed information about Nesimisaba's family background, the fact that she is referred to as "bint Abdullah" in the documents indicates that she was of slave origin. In addition, Nesimisaba is mentioned in archival documents as the sister of Süleyman Hurşid Efendi, who served in the Ottoman bureaucracy. Other information includes her living in the Kılıç Ali Pasha neighborhood after leaving her position as head/chief treasurer and having servants and freed slaves.

The position held by Nesimisaba as *Hazinedar Usta* was one of the highest-ranking roles within the hierarchical structure of the imperial *harem*. Far from being merely a private space where women resided and performed daily tasks,

the Ottoman *harem* functioned as a bureaucratic and institutional setting that enabled women to attain positions of administrative authority and social prominence. *Hazinedar Ustas* not only served members of the Ottoman palace family -such as the valide sultan and the sultan's consorts- but also assumed numerous responsibilities, including the enforcement of palace protocol, treasury management, and the training of female palace slaves (*cariyes*). In this study, a comprehensive review has been undertaken concerning the duties of *Hazinedar Ustas*, based on both primary sources and modern scholarly literature. Her estate inventory (*tereke*) provides valuable information about her household and subordinates. Among them is a *cariye* named Gülze Kalfa, whom Nesimisaba manumitted and to whom she bequeathed some of her personal belongings. Another identified *cariye* was Çerkes Fatma, who was not manumitted and for whom a purchase deed exists. Following Nesimisaba's death, three of her *cariyes* named Nergis, Rasandel, and Mahicemal were officially transferred to the *harem-i hümayun* with the knowledge and oversight of Başaga İshak Aga. Her estate record also lists various household staff under her charge, for whom she bore financial responsibility.

One of the important findings of the study is that Nesimisaba's status transformation can be traced chronologically (*cariye* / *Kalfa* / *Usta* / *Hazinedar Usta* / *Hazinedar-ı asbak*). In early documents, Nesimisaba is generally referred to as "Nesimisaba Kalfa, one of Esma Sultan's *cariyes*." In later documents, however, the emphasis on status changes, with the term "*tâbi*" indicating her allegiance to Esma Sultan, and in later dates, the title "*Hazinedar Usta*" is explicitly used. This change reflects the upward trajectory of Nesimisaba's career within the palace.

This career also influenced Nesimisaba's economic power. The research found that Nesimisaba purchased shares linked to the revenues of many *mukâtaas*. This indicates that she invested the money she received in the financial instruments of the period. Therefore, Nesimisaba is a powerful example demonstrating that a woman working in the *harem* could generate income, make investments, and establish a sustainable income network. Furthermore, salary allocation documents show that Nesimisaba was regularly supported by the state and had multiple sources of income. During her time as head/chief treasurer, the profits she earned from shares also increased. Esham berats not only define the legal framework of a financial entitlement, but also serve as primary sources that chronologically reveal Nesimisaba's changing status within the harem bureaucracy and provide biographical traces. Within the scope of this study, the standard formulaic expressions in these documents were systematically classified and presented in a table format.

One of the most striking aspects of the study is that Nesimisaba was among those dismissed from their posts in 1840 due to her influence over Esma Sultan. The document mentions correspondence on behalf of Esma Sultan and networks of relationships deemed undesirable by the state, indicating that this was not a routine administrative procedure. In particular, phrases such as “to be handed over to the Bostancıbaşı” reveal the security dimension of the issue. The involvement of the Bostancıbaşı in this process indicates that the purge was directly linked to state security. However, it is understood from later documents that Nesimisaba’s career in the *harem* rose again, and she used the titles “*Usta*” and “*Hazinedar Usta*.” This situation suggests that the sanctions imposed in the palace took the form of controlled passivation and disciplining. In other words, Nesimisaba’s experiences demonstrate both the fragility of power in the Ottoman palace and the fact that status can be reestablished through properly managed processes.

Another area that increased Nesimisaba’s social visibility was charitable activities. After Esma Sultan’s death, Nesimisaba established a charitable foundation in her name. This foundation stipulated that regular payments be made to the imams of the Eyüp Sultan Mosque and that prayers be said for Esma Sultan. This foundation belonging to Nesimisaba reflects the loyalty of a female palace slave belonging to the Ottoman dynasty to Esma Sultan and her devotion to her after her death. The foundation provides important information about the conditions of the foundation, as well as data about Nesimisaba. The donation designated for the employees of the Eyüp Sultan Mosque demonstrates her respect for Eyüp Sultan and the religious traditions of the Ottoman Empire. By being sensitive to the social welfare of those engaged in religious services, she supported the livelihood of the employees and contributed to the continuity of religious services by adhering to an important part of the foundation culture. It is also seen that Nesimisaba repaired the “Hazinedar Hoşnadi Usta Fountain” in Eyüp and had her name inscribed on the inscription. By taking ownership of the work of Hoşnadi Usta, the treasurer master of Nesimisaba Usta, she demonstrated her loyalty through professional solidarity. The fact that the fountain is located in the Eyüp district reveals that Nesimisaba Usta’s social circle was connected to this area. This area also makes it meaningful that Nesimisaba preferred the imams of the Eyüp Sultan Mosque in her waqf. Thus, it is understood that Nesimisaba Usta’s activities took shape within a social network centered on Eyüp. Fountain restoration is a more visible form of charity than monetary endowments and ensured that Nesimisaba’s name was carried into public memory. Nesimisaba Usta’s decision to have her name carved into stone via an inscription indicates a conscious choice to keep her name alive in public memory.

In conclusion, this study demonstrates that the Ottoman *harem*, as exemplified by Nesimisaba, was an institutional structure linked to mechanisms of power, economy, investment, patronage, and political control, in addition to its private aspects. Nesimisaba's life reveals that women in the *harem* could get close to power under the right conditions, accumulate wealth, make investments, and leave their mark in the public sphere through charitable activities such as foundations and fountains. Suraiya Faroqhi's agency approach, Betül İpşirli Arğıt's findings that palace women of slave origin could produce wealth, status, and social networks through patronage and convert these into charitable activities, and Leslie Peirce's view that the *harem* was the center of power can be observed in the example of Nesimisaba. In this respect, the study presents an archive-based micro-history example to Ottoman women's historiography and makes a unique contribution to the literature on the agency of court women and secondary elites.